

Juudur Wettik

DIKTSIOON

LAULUS

RK-ILUKIRJANDUS JA KUNST-TALLINN

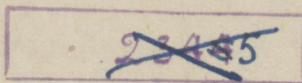
DIKTSIOON LAULUS

Kehustuslik kontrollseksemplar

T. VETTIK

DIKTSIOON LAULUS

KÄSIRAAMAT
LAULUKOORIJUHTIDELE, LAULJAILE-SOLISTIDELE,
KOOLIDE LAULU-MUUSIKAÕPETAJAILE
JA KONSERVATOORIUMI LAULUKATEEDRI
ÜLIÕPILASTELE

RK

„ILUKIRJANDUS JA KUNST“

TALLINN 1948

Sissejuhatus.

Laul on kahe kunsti — muusika ja poeesia ühendus. Et laulu sõnadel on laulu kunstilis-sisulise kujundamise suhtes suur tähtsus, on vastuvaidlematu tõik. Seepärast on meie kohus nii soolo- kui ka koorilaulu töös erilist tähelepanu pöörata luuleteksti häälendamisele, nii et see rikkaks laulu kunstilist külge.

Laulu tekstilise külje kultiveerimist rõhutame kahest seisukohast. Esiteks: selge hääldamine on vajalik selleks, et kuulaja võiks laulu sõnadest aru saada ilma tekstiraamatuta. Teiseks: teksti väljakujundatud hääldamine ehib laulu lõpmatu rikkalike plastiliste varjunditega, kõlanüanssidega jne.

Mis on laulmine? Laulmine on stiliseeritud heliline kõnelemine, kusjuures tekst liigub meloodia pinnal enamasti pike-malt kui tavalises kõnelemises. Laulmisel allub tekst teatavale venitamisele. Seda me teeme peamiselt vokaalidel. Igasugused sidemed ja sõlmed vokaalide vahel kujunevad konsonantidel ja nende rikkalikel kombinatsioonidel.

Laulu teksti venitamise vabadus nõuab aga seejuures kindlat distsipliini. Laulmisel sõnu ja silpe venitades peame seda tegema nii, et sõnale jääks alles võimalikult sama rütm, mida see omab kõneski, ja et sõna oma tähenduses ei moonduks. Seejuures tuleb kõigist eesti keele foneetilistest varjunditest ja omapärasustest kindlalt kinni pidada.

Üks tähtsamaid juhiseid laulu sõnade korralikuks hääldamiseks on: püüa lauldes sõnu hääldata nii, nagu sa kõneleksid! Kõnele selgesti!

Kahjuks unustatakse lauldes sageli keelevormid üldse. Muusika valdab lauljaid nii, et nad sõnade loomulikule hääldamisele enam mingit tähelepanu ei osuta. Sageli on laulusõnad ainult üksikute silpide mõttetu ja rütmita rida.

Lohisevaks ja lodevaks jääb laul, kui me kõikjal vokaale eranditult pikendame. Laulus on küllalt kohti, kus meloodia iseenesest tingib vokaali venitamist. Need kohad annavad viisile tema voolavuse, laulvuse, kantileeni. Aga väga palju kunstilist ilu, palju rütmilist erksust ja sisukust märgivad need kohad, kus meil on võimalus teksti rütmi tihedalt liita muusika rütmiga.

Et aga eesti keelele on väga iseloomulikud üksikhäälikute ja silpide mitmesugused ning keerukad kvantiteedi- ehk pikkussuhted, mida tavalises kirjas ei suudeta täpselt üles märkida, siis jääb väga sageli ka vokaalmuusikas vastava sõna rütm puudulikult märgituks, sest noodikirigi on selleks puudulik. Me võime teatava sõna rütmi märkida küll umbkaudu, aimataval kujul, täpsus jääb aga sageli saavutamata, nagu see jääb saavutamata kirjaski. Alles elav kõne näitab meie keele õiget rütmi, samuti elav laul.

Noodikiri on ju iseenesest umbkaudselt aimatav kuju sellest, mis elav laul sealt välja koorib, nagu näidendi tekst raamatus pole veel näitekunsti täius. Alles lavastatud ja näitlejate poolt mängitav näidend on selle kunstiharu kulminatsioon. Nii nagu lavastajail ja näitlejail jääb tuhat võimalust omalt poolt igasuguseid peeni nüansse juurde lisada, seega surnud sõna elavaks muuta, nii ka koorijuht, koorilauljad, lauljad-solistid puhuvad laulu noodikujule sisse oma elava hingeõhu.

Seepärast, kui me ka kõik täpselt täidame, mis noot ja tekst nõuavad, ei saa siiski laul enne elavaks, kui me sinna elu sisse ei pane, ja seda laulu elutukset aitab väga suurel määral luua teksti hea, loomulik ja vaba hääldamine.

Eesti keel on väga kõlav ning helisev ja laulmiseks nagu loodud. See kõlavus oleneb meie keele vokaalide rohkusest, diftongidest ja heli- listest konsonantidest. Ka on meie keel küllalt rütmirikas, eriti vana rahvaluule keel, mis oleneb vokaalide ja konsonantide rikkalikest kombinatsioonidest. Vähe on meie keeles ka selliseid häälikuid, mis esteetilisest seisukohast on laulmiseks ebasobivad ja ebatänuvad.

Võtan järgnevais artikleis koorijuhile ja lauljale-solistile vajalikud teksti kujundamise seigad üksikasjalisele vaatlemisele. Püüan seda teha praktilisest seisukohast lähtudes, laskumata filoloogilistesse peensusitesse.

Sõnade välted.

Kõige esimeseks ja tähtsamaks õige hääldamise eeltingimuseks laulus on sõnaväldete tundmine.

Sõnavälde oleneb sõna esimese silbi pikkusest (vältusest), selle pikkus omakorda jälle selles silbis esinevate häälikute pikkusest (väldetest).

Sõnavälteid on eesti keeles kolm: I, II ja III välde.

Näiteid:

A	{	Sada (I välde) meest oli reas.
Saada (II välde) mulle mõni noot!
Mõned summad on veel saada (III välde).
B	{	Kana (I välde) on suur kaagutaja.
Kanna (II välde) see valu ära!
Mulle läks ork kanda (III välde).
C	{	Ukse ees on taba (I välde).
Ära tapa (II välde)!
Puusepp hakkas tappima (III välde).

Siit näeme, et A-rühmas sõltub sõnade välde vokaali *a* pikkusest, B-rühmas konsonandi *n* ja C-rühmas konsonandi *b* pikkusest. Igas lauses on aga märgitud sõnal eri tähendus.

Siit näeme ka seda, et meie keele transkriptsioon annab ainult C-rühmas igale vältele välise tunnuse — *b*, *p*, *pp*, A- ja B-rühmas ainult I ja II vältele: *a*—*aa* ja *n*—*nn*, kolmandale vältele aga mitte. Kolmas välde A-rühmas transkribeeritakse samuti kahe *a*-ga nagu teinegi välde, B-rühmas aga koguni ühe *n*-ga nagu esimenegi välde.

Nagu ülaltoodud näiteist selgub, ei ole eesti keele transkriptsioon täiesti foneetiline, s. t. me ei pane sageli sõnu niiviisi kirja, nagu me neid hääldame ja nagu nad esinevad elavas keeles.

Nii ei tee me kirjas sageli sõnavälteis vahet, kõnes aga küll. A-rühma sõna *saada* esineb nii II kui ka III välte sõnana; sõnakuju kirjalpilt on sama, aga kummaski lauses hääldame seda sõna isemoodi, sest sõna

mõisted on erinevad. Kui me tahaksime kolmanda välte sõna *saada* transkribeerida foneetiliselt, s. t. enam-vähem nii, nagu me seda hääldame, siis näeks see vastavas lauses välja järgmiselt: *Mõned summad on veel saada* (III välde). Kõrvutame sellega nüüd lause *Saada* (II välde) *mulle mõni noot!* ja me näeme kohe II ja III välte sõnade kirja-pildi selgust (*saada* — *saaada*), mille saavutasime foneetilise transkriptsiooni *) teel. Kirja-pilt on selge, sõnade mõte samuti. Valitseva ortograafia järgi saame aga sõna mõiste kätte ainult siis, kui sõna on paigutatud lausesse.

Aga sedagi mitte alati. Võtame lause: *Ma sain luua*. Siin me ei tea, kas ma sain *midagi luua* (mõnd muusikapala, mõnd luuletust vm.) või sain ma *luua*, millega põrandat pühitakse. Sõna *luua* hääldatakse kahte moodi ja kahes tähenduses. Kui me aga kirjutaksime selle sõna nii, nagu lause mõte seda nõuab, ja nii, nagu me seda hääldame, siis niisugust segadust ei saaks olla. Siis oleks emb-kumb, kas: *Ma sain luuuu* või: *Ma sain luua*, s. o. nii, kuidas kirjutaja seda on mõelnud. Ja lugejale oleks asi kohe selge. Veel analoogilisi lauseid: *Võta endale seegi mees*. Kas hääldada: võta *seeegi* mees (kui paremat pole käepärast) või: võta *seegi* mees (s. t. mees seegist; seek—seegi). *Taevas on pilves*. Kas hääldada: *taevas on pillves* või: *taeevas* on pilves (pilves = pilv; „pilves“ on murdesõna)? *Võta vardad!* Kas „*Võta vardad*“ (millega rehte peksetakse) või *varrdad* (millega sukka kootakse).

Või loeme kusagilt ajalehest nime *Ants Veerand* ja muigame, et mõni mees ka, pole pooltki, vaid ainult veerand, aga ei tulegi selle peale, et see võib olla ka väga toredasti kõlav *Ants Veerann*.

Võtame lause: *Saatsin karja metsa*. Me hääldame seda kas *Saaatsin karja mettsa*, lauserõhk viimasel sõnal, või *Saaatsin karrja* (osastav kääne — küsimus „keda?“) *mettsa*, lauserõhk keskmisel sõnal. Mõlemal lausel on oma erinev mõte, mõlemas oma eri rütm ja energia. Seda erinevust hääldamises saavutame vältete kaudu. Teises lauses on kõik sõnad III vältes, esimeses lauses aga on esimene ja kolmas sõna III vältes, teine sõna aga II vältes (omastav kääne — küsimus „kelle?“).

Kui olete need kaks lauset foneetilise transkriptsiooni järgi õige rütmi ja energiaga läbi lugenud, siis võrrelge nendega nende lausete algkuju *Saatsin karja metsa* (hääldage seda lauset täpselt nii, nagu see on kirjutatud!), ja te näete, kui puudulik on selle kirja-pilt, — ja me ei häälda seda kunagi nii. Kui me täpselt selle kirja-pildi järgi hääldama hakkame, siis saame lodeva, monotoonse ja lohi-

*) Siin pole mõeldud teaduslikku foneetilist transkriptsiooni.

seva lause, millel pole mingit keele-energiat ega ilu (kõik sõnad on siin II vältes).

Aga lauljad, lauldes neid sõnu, laulavad just nii, nagu kirjapilt seda näitab. Lauljad suunavad lauldes oma tähelepanu peaausjalikult muusikale, kuna teksti elav keelerütm jääb hoopis tagaplaanile. Teksti transkriptsiooni puudulikkus on suurimaid teksti vigase hääldamise põhjusilaulmisel.

Toome transkribeerimise ja hääldamise võrdlemiseks veel mõned laused:

1. { Pilved, kes sõuate üleval kõrgel, ärge nii tõtke!
 { Pilved, kess sõuate üleval kõrrgel, ärge niii tõttke!
2. { Tule kaasa, sõbrake, tantsu lööma murule!
 { Tule kaaasa, sõbrake, tanntsu lööoma murule!
3. { Veli, hella vellekene, tee meil' kiiku kiitusmail'!
 { Veli, hella vellekene, tee meil' kiiikku kiiitusmail'!
4. { Teele läks teele raske südamega.
 { Teele läkks teele rasske südamega.
5. { Me ründame raudarüütelida, neid põrgupõhja paiskame.
 { Me rünn dame rauudarüütelida, neid põrrgupõhhja paiiskame.

Kui me võiksime laulutekste transkribeerida foneetiliselt, siis kindlasti esineks sõnade hääldamisel palju vähem vigu. Siis tuletaks sõnade hääldamise täpne kirjapilt lauljaile meelde õiget sõnakuju lauses, õiget välidet ja mõjutaks neid selle õigele hääldamisele. Laulusõnad saaksid õige rütmi ja energia. Nüüd aga unustatakse sõnade puuduliku kirjapildi tõttu õige sõnarütm lauses, nüüd hääldatakse sõnu nii, nagu need esinevad üksikute, isoleeritud sõnadena, olenemata lause mõttest, ja me saame lauseis aina moonutatud sõnu, mille õigeksvormimisele peame kulutama väga palju aega ja energiat, mis marja eest läheks vaja mujalegi. Ja just sõnavälteis tehakse kõige rohkem vigu. III välte sõna moondub ikka II välte sõnaks, sest kirjapilt on siin paljudel juhtudel ühesugune; peale selle nõuab III sõnavälte hääldamine suuremat pinget ja hoolt ega ole nii mugavalt sooritatav kui II sõnavälde.

Kui me laulu sõnu võiksime kirja panna enam-vähem täpselt, s. t. nii, kuidas me neid hääldame, siis T. Vettik'u „Noorte laulu“ tekst näeks välja umbes järgmiselt:

*Täiis nooorustulld onn meie tee.
Me tuleme vōiimsa vāeega
niηγg ehitame linnuse,
miss seisab ajast-aeega.*

*Täiis sanηgarsamme sūnnimaaa.
Me, noored, kōiik kaaasa lööme!
Niii kollde loome kaunima,
tōōös vōidupārrgi toome.*

*Niii rōkatame rōōmulla,
ja rinnas meiil nooorusāike.
Me tōōōle lähme lauluga,
meiid saadab kulldne päike.*

Tükike proosat: *Nenntigem tōiikka, ett sõna silppide sellge hääldamine annab laulule hoooppis suurema elutukkse, tuuues ühhtlasi esile teksti mõttte sellguse ja arusaaadavuse. Kōiikke seda ülaltooodut arrvesse vōtttes oleks soovitav laulude tekkste transkribeerida foneetiliselt!*

* * *

Et sõnade välteil on laulu teksti õiges hääldamises väga suur tähtsus, siis toon siin nende lühikese seletuse.

Esmavältelisteks sõnadeks loetakse sõnu, mille esimene silp on lahtine ja mis lõpevad lühikese vokaaliga ja teine silp ei alga *p, t, k*-ga: *kō-ne, sõ-na, sa-ba, pi-dur, lo-gard, pa-lu-ma, kō-ne-le-mi-ne* jne.

Esmavältelistes sõnades on kõik silbid võrdses pikkuses või mõnikord kahesilbilistes sõnades teine silp veidi pikem esimesest.

Teisevältelisteks sõnadeks loetakse sõnu, mille esimene silp 1) on kinnine: *an-na, õl-le, pur-re* jne., 2) või lõpeb pika vokaaliga: *saa-da, joo-da, vii-da* jne., 3) või lõpeb teise välte diftongiga: *kau-nis, koi-dab* jne., 4) või mille esimene silp on lahtine ja lühike, aga teine silp algab *p, t, k*-ga: *ta-pa, ka-ta, va-ka* jne.

Teisevälteliste sõnade kaks esimest silpi esinevad võrdses pikkuses.

Kolmandavältelisteks sõnadeks loetakse sõnu, millel esimeses silbis 1) on ülipikk vokaal: *tooo-red, laaa-ta, mööö-da* jne., 2) või on mõni muu sisehäälik [sisehäälikuiks nimetatakse häälikuid esimese silbi vokaalist kuni teise silbi vokaalini (viimast kaasa arvamata)] kolman-

das vältes: *võtt-ta, vakk-ka, tull-la, kann-ge* jne., 3) või mille esimeses silbis on kolmanda välte diftong: *lauul-ja, sõiit-ja, mõiist-lik, lõuu-na*(maa), (läksin) *õuu-e* jne.

Ka kõik ühesilbilised sõnad on kolmandavärtelised: *maa, kosk, ei, ning* jne.

Kolmandavärtelistes sõnades on esimene silp pikem kui teised.

Sõnade rütm.

Et me käsitleme sõnavälteid laulmise seisukohast lähtudes, siis huvitab meid järgmisena sõnade rütm, mis on sõnavältega tihedas seoses.

Esmaväteliste sõnade rütm.

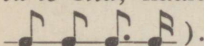
Esimeses vältes olevate sõnade silpide pikkus on kõigepealt enam-vähem võrdne, seega nende rütm märgitakse muusikas võrdsete nootidega:

1

me-hed, tu - le-vad, pa - lu - mi - ne, kõ - ne - le - mi - ne jne.

On aga juhtumeid, eriti kahesilbilistes teise lahtise silbiga sõnades, kus teine silp kõlab esimesest pikemana. Keeleteadlased väidavad: eesti keele omapäraks on, et teine silp on tunduvalt pikem, kui esimene on lühike, näiteks lauses *sügav meri* on vokaalide pikkus sajandiksekundites umbes $\overset{7}{s} - \overset{12(13)}{-} \overset{7}{g} - \overset{14(13)}{-} \overset{5}{a} - \overset{10}{-} \overset{6}{v}$, või kolmesilbilistes sõnades *sü-da-me sü-ga-vam valu* (dr. P. Ariste andmed).

Need keeleteaduslikud andmed, mis on saadud vastavate aparaatidega fikseerimisel, on väga huvitavad. Lähenedes aga küsimusele tavalise inimese kõrvakuulmise seisukohast, võime väita: see seik on täiesti märgatav, kui hääldame vastavat sõna üksikult, aga ka siis, kui vastav sõna seisab lauses enne hingamismärki või lause lõpus, kus viimasel vokaalil on ruumi venida. Voolavas lauses aga eraldame seda seika õige vähe, võiks öelda: tavaline kõrv seda sageli ei eraldagi, nagu lauses *tu-le siia*, hääldades seda resoluutselt, lauserõhk sõnal *siia* (rütm oleks: .

Meid huvitab eeskätt küsimus, kuivõrd need peensused praktilisest laulmise seisukohast lähtudes on märgatavad ja muusikasse rakendatavad.

Et luuleteksti silbid alistatakse kindlale värsimõõdule, siis deklameerimisel iga üksiku sõna silpide keerukamad pikkussuhted kahtlemata tasanduvad. Sama toimub, kui me luuletuse sobitame meloodiaga. Meloodial on oma kindel ülesanne ja see on luuleteksti üldise meeleolu kajastamine. Meloodia rütm võiks väga komplitseerituks muutuda, kui me peaksime kohustatud olema arvestama silpide pikkussuhete keeleteaduslikku täpsust. Ometi arvestame huviga teaduslikke tõsiasju ja see annab meile põhjendatud õiguse tarvitada teatavate sõnade rütmi fikseerimisel muusikas trioole, sünkoobilist triooli ja sünkoop. Ja nii rütmitamegi vastavaid sõnu triooliga, sünkoobilise triooliga ja sünkoopiga.

Sü-gavme-ri, kõr-ge tae-vas. Me-hed tu-le-vad ko-ju. Me-hed tu-le-vad ko-ju.

Loomulikumaks ja eesti keelele omasemaks pean siin triooli- ja sünkoobilise triooli rütmi (näited a ja b) sõna silpide pikkussuhtega 1:2, kuna sünkoobiline rütm (näide c) oma silpide pikkussuhtega 1:3 on vähem sobiv ja vähem loomulik, sest elavas keeles me ei leia sõnu, kus teine silp on esimesest kolm korda pikem. See aga ei takista eesti vokaalmuusikas sünkoobilise rütmi kasutamist, eriti muusika fraaside ja lausete lõppudes, kus sõna viimase silbi pikenemine ei ole segav.

Üldiselt aga oleneb sõnade häädamine kõnes väga suurel määral rääkija temperamendist, öeldava lause sisust ja toonist ning väga paljudest muudest asjaoludest. Ka lause lõpus pole alati esmavärtelise sõna teise lahtise silbi venimist. Ütleme näiteks lause *Ära tule ägedalt, katgooriliselt, hoiatavalt*, siis *tule* teine silp lõpeb isegi järsult nagu lõuna-eesti murdeis, näit.: *anna'*, *süvva'* jne., kus õhu läbipääs kõrisõlmes äkki sületakse ja kõrvale tundub, nagu lõpeks sõna kerge nõksatusega. Ütleme selle lause aga heasüdamlikult, siis kõlab see *Äraa tulee*, mõni aga ütleb isegi *Äraaa tuleee*.

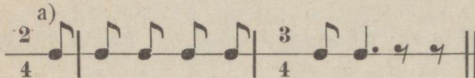

Laulusõnade häädamisel me ei saa arvestada igasuguseid individuaalseid kalduvusi. Me arvestame luule- ehk poesiakeelt.

Üldiselt aga märgime siin seda, et eesti keele sõnarütmis esineb sünkoobilisi nähtusi, mis siis omakorda sugereerib sünkoobilise rütmi tarvitamist ka meie vokaalmuusikas. Seda rütmi on meie heliloojad ka õige sagedasti kasutanud, nagu muidki moodsamaid rütmikujusid, sobitades seda eesti keele iseloomuga. Eriti viimase paarikümne aasta kestel on meie vokaalmuusika rütm oma arengus õige tihedalt liitunud eesti keele oma-

pärase rütmiga, saanud elavamaks, mitmekesisemaks ja huvitavamaks. Ja selle aja kestel on ka süngoobiline rütm saanud õige avara rakedamise osaliseks.

Sünkoop on aga muusikas üldse erakorralisem rütmikuju. Süngoobi oskamatu tarvitamine ja sellega edvistamine toob kaasa maitsetuse, operetlikkuse ja foksitamise joone. Eesti muusika kui põhjamaa muusika ei salli süngoobiga edvistamist. Kui me aga oskame süngoopi tarvitada maitsekalt ja tabavalt, annab see muusikale juurde palju mitmekesisust, erksust, elevust ja kunstilist ilu. Kuid sünkoop kasvagu välja muusikalise mõtte arengust ja see sobitatagu sõnaga samuti kui iga muugi rütm, mitte aga ümberpöörduvalt!

Näiteid:

3 $\frac{2}{4}$ a) $\frac{3}{4}$ $\frac{4}{4}$

Ja u - du sa - jab ma - ha. Ko - hab lä - bi rah - va hin - gest...

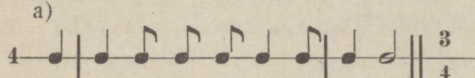
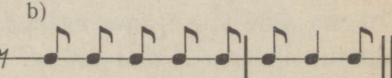
Sünkoop sõna silpide pikkussuhtega 1:3 on hästi kasutatav muusikalise lause lõpus (näide a), aga ka lause keskel (näide b).

4 $\frac{4}{4}$ a) $\frac{3}{4}$ b) $\frac{4}{4}$

Las kas - va - me, las suur - dub vä - gi, kel... Võ - ta va - lu sa ta - ga - si!

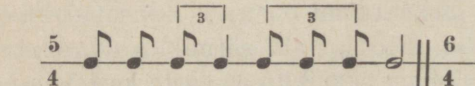
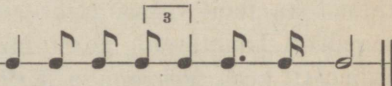
a) Sünkoop silbisuhtega 1:2, mis on hea muusikalise lause keskel, on väga loomupärane eesti keele rütmile (näide b).

Eriti heaks pean süngoopi siis, kui sõna teine silp on kinnine. Kinnine silp omab suuremat kvantitatiivset raskust, suuremat mahtu ja seepärast nõuab veidi rohkem ruumi:

5 $\frac{4}{4}$ a) $\frac{3}{4}$ b) $\frac{4}{4}$

Kui mu - res ja va - lus, mis sur - mav. Üks - ai - nus kord veel ta - haks su...

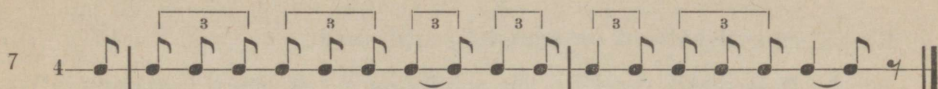
Eesti keele rütmile eriti loomupärane, põhjamaiselt tüse ja hea on sellistes kohtades tarvitada ka trioolirütm:

6 $\frac{5}{4}$ $\frac{6}{4}$ b) $\frac{4}{4}$

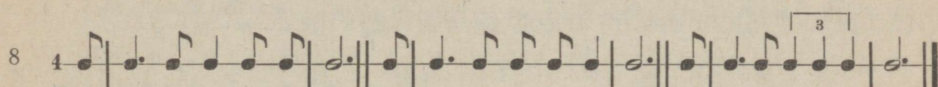
Tuu - led, me - ri, tae - vas ja maa... Suur o - led si - na, äik - se võim!

Niisugune trioolirütm kasutamise süngoobilistel sõnadel päästab meid sagedasest süngoobi tarvitamisest ja ühtlasi rikastab vokaalmuusikat ühe huvitava rütmikujundiga.

Esmaväteliste kolmesilbiliste sõnade rütm on triool:

7 ja sü-da-me sü-ga-vam va - - lu, mis ai-nult ai-ma-ta on. —

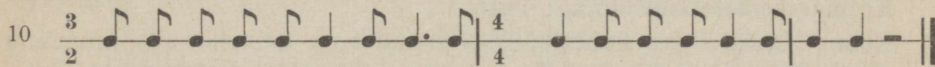
Aga ka sellised rütmid on hea eduga kasutatavad:

8 ja täh-te-sä-ra-vad ööd... ja täh-te-sä-ra-vad ööd... ja täh-te-sä-ra-vad ööd...

Süngoop on ka kolmesilbilistes sõnades hea:

9 a) Ü-le ää - - re-tu, lu-mi-se väl-ja... on soon-te sees kõ-ne-lev ve-ri.

Kolmesilbilistes sõnades on aga süngoop eriti hea, kui teine silp on kinnine:

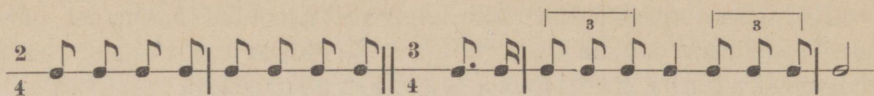
10 Ei ma lau-su o-mal-la suu-la, hal-di-ja hü-val-la hin-gel.

Huvituseta pole siinjuures ka märkus, et soome helilooja Toivo Kuula, üks esimesi süngoobi harrastajaid soome koorilaulus, peaaegu alati teeb vahet kinnise ja lahtise silbiga kolmesilbiliste sõnade rütmistamisel. Esimesel juhul (*olutta, salansa, tulemme* — teine silp kinnine) kasutab ta süngoopi, teisel juhul (*avarat, sametin, vetelät* — teine silp lahtine) aga triooli.

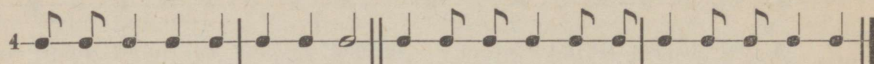
Teiseväteliste sõnade rütm.

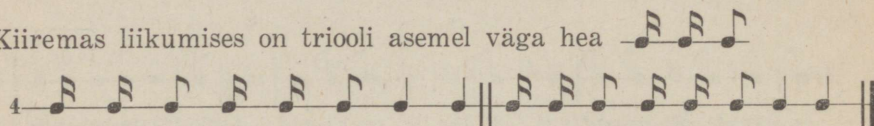
Nagu eespool kuulsime, on teiseväteliste sõnade silbid enam-vähem võrdsed. Nende rütm oleks siis võrdseis nootides:

11 Saa-da, an-na, kau-nis, võ-ta, kin-ni-ta, kau-nis-ta, lä-ki-ta, val-mis-ta-ma jne.

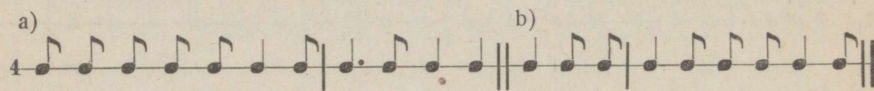
12 *Söö-ge söö-mad, joo-ge joo-mad! Möö-da lõ-pu-ta teed lä-he-vad reed.*

Ka järgmised rütmid on eduga kasutatavad:

13 *Kal-ju-del ta-lu tu-ge-va. Ran-nal-la tui-ka-vad tuu-led ja tor-mid.*

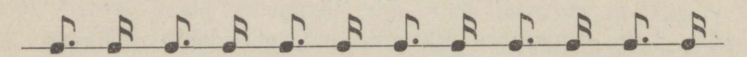
14 *Kol-man-dad ki - vi - sed kin-gad. Kin-ni-ta rin-na-le rih-mad.*

Sünkoop sobib hästi kinnise teise silbiga sõnades:

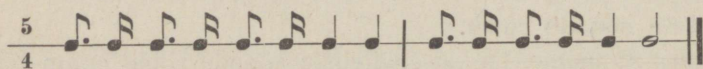
15 *Kä-gu mul-le ku-kub ja lai-ne lau-lab. Kau-gu-ses sä-rab ja vir-ven-dab.*

Kolmandavärteliste sõnade rütm.

Kolmandavärtelistes kaheasilbilistes sõnades on esimene silp pingeline ja pikem. Rütm on punkteeritud:

16 *Vaa - ta, an - da, võt - ta, laul - da, sün - ge, ves - ki jne.*

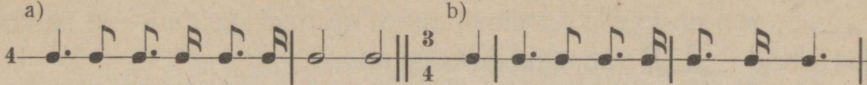
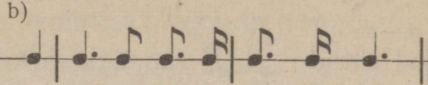
Muusikas on parajas liikumises kõige loomulikum mainitud rütm kasutada:

17 *Kui ma hak-kan lau-le-mai-e, lau-lu las-ke-mai-e.*

18 *Kui Kung-la rah-vas kuld-sel a'al kord is-tus ma-ha söö-ma.*

Siia lisandub sama rütm poole pikemalt:

19

a) b)

Ras-ke sur-res jät-ta ma - ha. Veel ik-ka vöö-ra il - ma piir.
 Uu-si täh-ti tae-va - val-las. Küll õh-tu päik-se-pais - te käes.

Punkteeritud rütmile on iseloomustav rahutus, tunglevus, hoogsus.

Kui aga tahame saavutada rahulikkust, tagasihoidlikku lihtsust, noodistame kolmandavärtelisi sõnu isegi ühetasases rütmis:

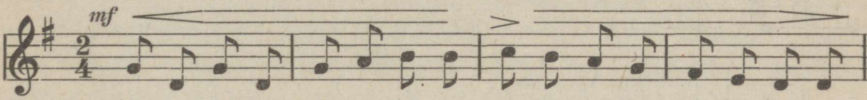
20

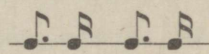
Kes on vaik-sel õh-tul vaat-nud pil-ve poo-le ü-les-se.

Aga ka laulu üldine rütmiline ülesehitus stiili seisukohast ei luba muusikarütmil alati sõnarütmiga täpselt kokku sulada:

21

Tul-ge, poi-sid, läh-me või-du, tee-me vah-va vast-la-sõi-du!

vahh-va vasst-la

Laulge *vahva* ja *vastla* punkteeritud rütmis, ja te leiate selle kohe stiililt ebasobiva olevat! Ladus ja tore meloodiline allakäik on kohe rikutud.

Siin läheb muusikarütm iseseisvalt, ja sellega muusika võidab.

Sõnade hääldamine ei tohi aga seetõttu kannatada! Siin tuleb juba lauljail oma oskus mängu panna. Võrdsed noodid lubavad väga hästi oma pinnale mahutada kolmandavärtelisi sõnu: sõna silbid laulda võrdses pikkuses, kuid esimest silpi suurema pingega ja raskusega! Ja õige sõnakuju ongi saavutatud.

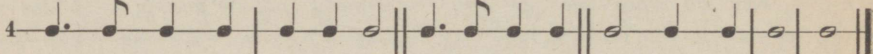
Siin tõuseb jälle vajadus foneetilise transkriptsiooni järele, mis lauljaile sõnade õiget rütmi ja hääldamise pinget meelde tuletaks. Nüüd peab seda tegema aga koorijuht. Muidu lauldakse mainitud sõnad siin surmkindlalt teises vältes: *vahva*, *vastla*, peab aga olema: *vahhva*, *vasstla* (laulda seda mõlemas transkriptsioonis ja siis võrrelda!).

Kolmandavärtelistel sõnadel tarvitame hea eduga ka trioolirütmi

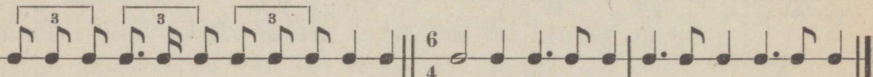
 mis on väga teretulnud rütmi mitmekesistamise ja punkteeritud rütmi rahulikuma kuju mõttes:

22
 Kuis ot - sin su var - ju, päi - ke, ja i - gat - sen ra - hus - se!

Pikemas liikumises jääb sõnarütm vabamaks ja meile lisanduvad kasutamiseks juba ka veerandnoodid ja pikemadki:

23
 Rõõm - salt rõk - kab ko - du - maa. Mei - le and - ku! Met - sa - de poo - le!

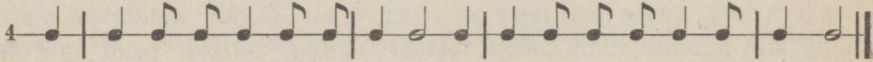
Kolmesilbiliste sõnade rütm on , või ,

24
 Ran - nal - la tüis - ka - vad tuu - led ja tor - mid. Las - kem leh - vi - da rõõ - mu - de lip - pu - sid.

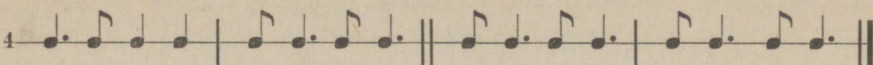
25
 Tant - si - ge, tant - si - ge, noo - red, tral - la - ma, mal - la - ma min - gem!

26
 Mull' üt - le, kuis puh - ke - sid sä - ra - ma sa? Hak - ka - me, me - hed, mi - ne - ma!

Ka süngoop on kolmandavärteliste sõnade puhul hea, aga ainult pikemais rütmides. Seal peab sõna esimesele silbile niivõrd pikk noot tulema, et silbi raskus ja pinge sinna rahulikult ära mahuvad:

27
 Nii rõõ - mus ja õn - nes, mis hur - mav, kui mu - res ja va - lus, mis sur - mav.

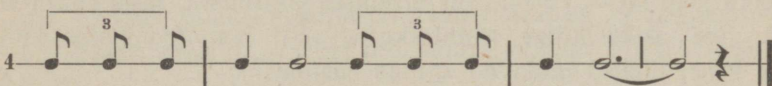
Keskmisses ja kiiremas liikumises ei taha sünkoop end siin lasta sobivalt rakendada. Esimese silbi pinge ning raskus jäävad saavutamata ja sõna muutub teisevärteliseks. Mõju oleks operetlik:

28

Nüüd ma ta-han mōō-ka tōs-ta. Vaat-sin väl-ja, oot-sin sin-da.
 Nüüd ma ta-han lau-lu lüü-a. Kau-gelt kos-tis kan-ge ku-min.

Vastupidine rütm on siin loomulik.

Laulude lõppudes, pikalt väljapeetavais akordides on aga sünkoop tavaline nähtus:

29
 pu - na - va läi - ke, pu - na - va läi - ke, ———

Mida pikemas liikumises muusika areneb, seda vabamaks muutub muusikarütm ja sõnarütm vahekord. Sõnarütm teravus kaob ja muusikarütm võtab vaba, iseseisva liikumise, suurema meloodilise voolavuse ja kumeruse.

Sõnade häädamisel tuleb aga püüda ka seal keelerütm sise-mist elutukset ja pulssi alal hoida. Seda ei saa helilooja küll enam märkida, kuid laulja, laulukoor peab ka seal püüdma laulda loomuliku keelerütmiga, mis sünnitab meloodias ilusaid ja huvitavaid nüansse.

Kui muusikarütm keelerütmiga ühtib, siis on loomulik häädamine kerge. Palju raskem aga on see ülesanne seal, kus rütmid lähevad kummalgi rindel iseseisvalt. Seal peavad koorijuht ja lauljad oskama neid väga delikaatselt jälle kokku viia.

30
 Saaa-da, saaa-da ra - - hu, vaik-selt u...uii-nu - da! ———
 Saa - da, saa - da ra - hu, vaik-selt u...ui - nu - ta! ———

Halb on see koorijuht, kes laseb märgitud sõnu mõlemas salmis ühtemoodi laulda. Esimese salmi sõnad *saaada* ja *uunuda* on kolmandavälte- lised, pingega esimeses silbis, teises salmis on aga *saada* ja *uunuta* teisevälte- lised, mõlemad silbid pingeta. Nende lausete kõnerütmis on suur erinevus (deklameeri mõlemat lauset ja võrdle!). See nüanss peab ka laulus antama ja see peab olema tunda!

Oleme seega tutvunud sõnade välde- tega ja rütmidega ning ka mõningate näidetega sellest, kuidas rütme on kasutatud soolo- kui ka koorilaulus. Rütmi kasutamise mooduseid on aga nii palju, et neid loetleda oleks võimatu. Kuid on soovitatav, et seal, kus mõlema elemendi — muusika ja sõna — rütmid on lähedases liikumises, need enam-vähem ühtiksid. See oleks kõige loomulikum, eriti homofoonilistes lauludes, kus kõik koori hääled laulavad samas rütmis.

Pikemais rütmides aga läheb see nõue üha vabamaks. Sest peame teadma: rütmil on muusikas meloodia ja harmoonia kõrval tugev iseseisev funktsioon helitöö üldises arhitektuuris. Rütmil on omad tradit- sioonid, mis põhinevad esteetilistel alustel. Ka rütmi ehitus ja kujun- damine meloodias alluvad oma kindlaile seadustele, ka rütmil on oma riim, sümmeetria ja reeglipärane ornamentika.

Rütmil on suur tähtsus ka laulu üldise mee- leolu karakteriseerimises. Leina- ja hällilaul vajab tingimata ladusamat ja pikemat rütmilist liikumist kui marsi- või pulmalaul. Tunglevaid ja puistavaid muusika- lisi meeolusid ei saa me ometi edasi anda rahulikus rütmis, vaid peame seal tingimata tarvitama teravamat, punkteeritud rütmi, hoolimata sellest, kas seal tekstirütm seda lubaks. Ja seal eksisteerib muusikarütm juba õige iseseisvalt ja jonnakalt.

Vokaalmuusika koosneb ju kahest elemendist. Neid kokku liita on helilooja kui ka laulu esitaja ülim ülesanne. Kuid tähtsamaks jääb siiski alati muusika. Ja kui muusikalisele küljele osutub vajalikumaks mõnes kohas muusikalise sisu seisukohast väljudes rütmil- iselt iseseisvamalt minna, siis lubame seda kahtlemata.

Raskusega K. A. Hermann

31

I - sa-maa i - lu hoi - el - des, vaen-las - te vas - tu või - del - des...

Eks taba siin lihtne ja raske rütm suurepäraselt selle saatuslaulu meeleolu! Juba esimene raske noot raksatab nagu rusikaga kaljusse. Esimesele *unissoon*-lausele järgneb sama lause täpne kordamine, aga juba harmoonilisena, mis oma riimiga ja sümmeetriaga aina sugereerivamalt süvendab esimese lause raskust. Kuidas küll laulu ära rikuksime, kui hakkaksime selle nii klassiliselt selget rütmi muutma sõnarütmi pärast, kas või näiteks:

32 $\frac{2}{4}$

I - sa - maa i - lu hoi - el - des...

Kaob tõsidus, kaob sümmeetria teise lausega ja me saame mingisuguse kerge trallilaulu, millel pole enam midagi ühist endise saatusmeeleoluga.

33 *Maestoso marciale* *sfz* R. Tobias

Ja kel-lel silm neist õn-ne-maad on näi-nud, sel tu-leb meel-de koi-du tu - le-leek.

Eks siin ole just punkteeritud rütm see, mis nii tugevasti iseloomustab selle leinalaulu (leinamarsi) — neenia — raskust (sõnade rütm aga ei lubaks siin kusagil punkteeritud rütmi). Jätkem iseloomulik punkteeritud rütm ära, ja te tunnete kohe, et laulu iseloom põhjalikult muutub.

34 *cresc.* *mf* *molto* *ff* A. Läte

a) Ees-ti me-hed mōō-ka kan-nud va-lu-sa-mat vaen-las-tel!
 b) Me-hed Ees-tis kan-nud mōō-ka vaen-las-te-le va--lu-sat!
 c) Vaen-las-te-le va-lu-sa-mat mōō-ka kan-nud eest--la-sed!

Jällegi punkteeritud rütm on see, mis siin („Kostke, laulud!“) sellele kohale annab suure pingelise, tungleva tõusu ja ulja hoo. See on vajalik just muusikalisest seisukohast väljudes, mitte aga sõnalisest, sest tekstirütm on märksa rahulikum.

Sama mõtet võime tekstis väljendada ka teissuguses sõnastuses (teksti näited *b* ja *c*); muusikarütmi me aga muuta ei või, kui tahame laulus säilitada sama hoogu, sama tunglevust, sama suurt ja jõulist tõusu.

35 *Elavalt*

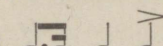
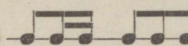
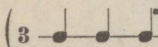

M. Saar

Mei - e Lee - ni - ke - ne tant - sib, tant - sib tun - - de - ga,
tant - sib ööd ja tant - sib päe - vad

vä - si - mu - se - ta.

Siin pulseerib tantsurütm väga iseseisvalt ja mõneski kohas ei hooli sõnarütmist ega rõhustki. Aga ometi on see hästi ning osavalt tabatud ja me kuulame esitatud laulu suure muusikalise mõnutundega.

Ka üksikuid helindeid karakteriseerib nende iseloomulik rütm, nagu masurkat ($\frac{3}{4}$) , poloneesi ($\frac{3}{4}$) , labajalavaltsi ($\frac{3}{4}$) jne. või moodsaid tantse, näit. tangot ($\frac{4}{8}$) jt.

Aga ka üksikuid heliloojaid võib tunda nende iseloomuliku rütmi järgi, näiteks meie vanameistrilt A. Lätet, keda iseloomustab tema sagedane punkteeritud rütmi ja triooli tarvitamine.

Isegi teatavate rahvaste muusikat eraldame neid iseloomustavate rütmifiguuride järgi, nagu un g a r i muusikat, kus igal sammul, eriti rahvalauludes, leiame järgmisi süngoobilisi rütmifiguure:

Neist näiteist piisab, et mõista rütmi iseseisvat ja iseloomustavat osa helitöö kujundamises.

Olen sageli tunnud, et meie laulu üldine joon kaldub ühekülgsele, eriti meie kooridel. Meie kooride laul on enamikus liiga monotoonne, liiga ilutsevalt õrn. Kõikjal tundub liiga tugevat lüürilist jumet. Elavust on vähe isegi hoogsais ja tormavais lauludes. See kõik ei taha aga sobida meie rahva vaprana, rühmava, jonnakalt mehise ning põhjamaiselt karmi iseloomuga. Ja ma ei eksi, kui ma osa sellest ühekülgsest meie laulus kirjutan sõnade rütmilõdva hääldamise arvele.

Lauljail-solistidel lisandub eelmainitud puudusele veel omavoliliselt vaba rütmikäsitus, kus kõik rütmilised kontrastid tasandatakse monotoonse suunas, mis siis soodustab lõtva teksti hääldamist.

Hea, eestipärane teksti hääldamine muudab laulu sisemiselt rütmikamaks, mehisemaks, energilisemaks. See annab laulule tugevat sisemist pulssi, liikuvust, elutukset, mis eksisteerib küll varjatud kujul, aga jõuliselt.

See kõik peaks olema vajalik meie omapärase soolo- ja koorilaulu kujundamises.

Nii ei ole teksti hääldamise kultiveerimisel mitte ainult kunstiline, vaid ka rahvuslik tähtsus.

Kõik loetletud töigad, mis on väga kaaluvad vokaalmuusika teksti kultiveerimisel, suunduvad aga käesoleva kirjutuse raamides ühte suurde punkti: alles lauljail, laulukooril ja koorijuhil on viimane ja otsustav sõna öelda laulu loomuliku, eestipärase ja kunstiliselt kujundatud teksti hääldamisel.

Koorijuht, laulja-solist, kui sa seda oma töös tahad saavutada, siis pead sa kõigepealt ise eesti keele sõnade välteid ja rütme eksimatult tundma.

Diktsioon.

Eesti keele häälikud.

Diktsioon on üksikhäälikute hääldamise viis. Hääldamise all üldises mõttes mõistame keele üldist omapärast hääldamisviisi, diktsiooni all aga keele üksikute elementide — üksikhäälikute hääldamise viisi.

Lauljal võib olla väga hea diktsioon, s. t. ta artikuleerib kõik häälikud väga selgesti, kuid ometi võib tema üldine hääldamine olla väga võõrapärane. Niisugust diktsiooni kuuleme sageli mitte-eestlastest lauljailt, kes häälikuid artikuleerivad väga selgesti, aga ometi ei saavuta sellega eestipärast hääldamist. Hea, selge, eestipärane laulusõnade hääldamine nõuab diktsiooni, mis püsib eesti keele foneetika piirides, s. t. **eestipärast diktsiooni**.

Laiemas mõttes mõistetakse sõna **diktsioon** all aga kõiki hääldamiseseiku, mida hõlmab ka käesolev raamat.

KONSONANDID.

Laulmisel tuleb erilist tähelepanu pöörata konsonantide, s. t. umbhäälikute artikuleerimisele. Konsonantide selgest hääldamisest olenevad teksti selgus, arusaadavus ja kuuldavus.

Konsonandid on keele luukere. Konsonandid annavad häälikute kombinatsioonidele nende sisemise toe, millele ehitatakse keele välised vormid.

Helitud konsonandid.

Helituid konsonante on eesti keeles 5: $b(p)$, $d(t)$, $g(k)$, h ja s .

A. Klusiilid *b, d, g* omavad 3 pikkusvälde:

I väelde	II väelde	III väelde	
		a	b
<i>b</i> : saba	sepa	sepp	sepppade *)
<i>d</i> : kiida	kitin	kitt	kitttima
<i>g</i> : räga	roka	rokk	rökkkama

I välte *b, d, g* hääldada kergelt, lihtsalt, aga kuuldavalt. Eesti keeles ei ole *b, d, g* ja *p, t, k* hääldamise vahel nii suurt erinevust kui näiteks saksa või vene keeles. Eesti *b, d, g* kõlavad mõnes kohas peaaegu niisamuti nagu *p, t, k*, ja vastupidi. Näiteks: *kandku, andku, kapsas, otsas* jne. Sõna keskel silbi alguses on *b, d, g* õige kerged, näit. *saba, luba, juba* jne., sõna lõpus aga veidi kindlamad, näit. *tuleb, läheb, teeb* jne. Hoiduda võõrapärasest, helilisest hääldamisest, nagu vene keeles: *tuõa, nuzä, sadä*, mis on eesti keelele võõras.

II välte *p, t, k* hääldada sõna alguses selgesti, soovitatavalt veidi tugevaminigi kui kõnes, siis on sõna algus selge ning reljeefne ja järgnevad vokaalid löövad hästi helisema. Samuti selge kuuldavusega hääldada sõna- ja silbilõpulised *p, t, k*. Seejuures hoiduda liialdustest, et ei kuuluks: *kkui sa ttuled, ttoo mull' lilli*, või *khui sa thuled, thoo mull' lilli*, või *khirikh kheseth khüla* jne.

Sõna keskel hääldada *p, t, k* kergelt: *seepärast, sõnakuju* jne., välja arvatud juhud, kus osa järgmise silbi *p, t, k*-st liitub eelmise silbi külge: *kaht-ta, võlt-ta, võõp-pama*, kus *p, t, k* kõlavad tugevamalt. (Vaata „Sõnade silbitamine laulus“, lk. 42.) Ka korduvate, sama klusiiliga algavate sõnade puhul hääldada korduvaid sõnu kerge algushäälikuga, umbes nii: *tule, dule, dule, dule, tuulekene*, mitte aga *tule, tule, tule* jne., kus tegelikult kostaks: *tulet-tulet-tulet* jne.

III välte *pp, tt, kk*-l eraldame kergesti kahesugust pikkust — sõnalõpulist ja silpide vahel jagunevat: *sepp — sepp-pade, kitt — kitt-tima* jne. Kirjas me seda vahet ei näe, elavas keeles kuuleme seda aga selgesti: *sepp töötab, sepp-pade sätendav töö*.

Kolmanda välte *pp, tt, kk* laulda eriti tugeva pingega kolmandavältelistes kahe- või enamasilbilistes sõnades.

Klusiilid on selge hääldamise esimesed tugipunktid. Seepärast häälda klusiile selgesti ja puhtalt!

*) Kirjapildi selguse mõttes kirjutatakse häälikute väldeid tabelis ja vajaduse korral ka seletustes ning näidete tekstides foneetilises transkriptsioonis. Muidu, nagu teame, ei tarvitata eesti keele ortograafias välde märkimiseks kolmekordset tähte.

Harjutada järgmisi lauseid hästi hääldama:

1. Paja põhjas podiseb peenperele puppu.
2. Päike paistis põuapalgel, kuu läks kurvana koduje.
3. Parvepoisid, parajad poisid, parajat parve parvetasid.
4. Taat naerab nii, et vats vabiseb ja kõtt kõbiseb.
5. Tule, tuuleke, tule, paita mind,
tee maimule mulda tuba;
seal, armas, ma võtan kaissu sind.
6. Kõrvekõnnu kannustikust kostab karjasarve kaja kaugele, kau-
gele . . .
7. Tere, seppa, raudakäppa, terasta tugevaks tegija, mõõga karas-
taja karmi.
8. Jää kestma, Kalevite kange rahvas,
ja seisa kaljuna, me kodumaa!
9. Külm köitis kõik väljad, köitis kõik veed,
kõik valge linaga kattis.
10. Põhjapiiril seisis pere,
tugev talu kaljudella,
taara tammemetsa ääres.
Pool veel seisis metsa peidus,
teine pool lausa lagedal.

B. Piluhäälik *h*.

Piluhäälik *h* omab ainult I ja III välte.

I välde: *saha, naha, kaha, vaha*. III välde: *sähhvab, rühhmab, lahhkuma, tihhkuma, nihhkuma* jne.

Eesti keele *h* on kerge kõrihäälik, kergem kui saksa *ch* sõnades *machen, lachen* jne. või vene *х* sõnades *плохо, хорошо* jne., mis on suuhäälikud.

Me eraldame *h*-häälikul kahesugust hääldamist: 1) kergemat, kus *h* sünnib kõris kerge tõukega: *paha, luha, viha*, ja 2) raskemat, kus õhuvool suunatakse vastu suulage, — sõnades, kus *h* on enne konsonanti: *põhk, sahk, lahk, viht, lõhn, tõhk* jne.

Kui kõnes sõna alguses sageli *h*-häälikut ei hääldata, siis laulmisel on selle hääldamine väga vajalik. See annab laulus sõnale täpse alguspunkti: *Hakkame, mehed, minema! Helju, hella tuulekene! Hõiskame kooris!* jne.

Sõna keskel olgu *h* selge, sest muidu võib sõnakuju lodevaks jääda. Näit.: *põhjamaa — põjamaa, lahja — laja, ohjad — ojad* jne.

Väga selgesti peame *h*-d hääldama silbi lõpus enne konsonanti: *lõhhn, kõhhn, rühhm, võhhm, tõhkk* jne. Samuti kolmandavärtelistes

sõnades: *Sähhvab seppade sätendav töö. Meil tuleb lahhkuda. Mul üttele, kuis puhkesid särama sa jne.*

Ka ühesilbiliste sõnade lõpul olgu *h* tugev: *sähh, nohh, jahh*. Vokaale *h* ees mitte venitada.

h, ehk küll helitu konsonant, annab ometi sõna alguses, keskel kui ka lõpus häid ja huvitavaid rütmilisi pinevusi, mida peame laulu huvides hoolega ära kasutama. Hoiduma peame seejuures venepärasest *x*-st ja saksapärasest *ch*-st!

Harjutada järgmisi lauseid hästi hääldama:

1. Helle hakkas heledalt hõikama ja helletama, ikka helele ja helele, ikka helele ja helele!
2. Midagi helendab, helgib ja tuikab kaugete kinkude takka, kaugete metsade takka, midagi otsib ja hüüab ja huikab!
3. Üks kaja kaugelt kostab — ja tuuled tõusevad...
Ja südame vermed ja haavad kõik lahti nad puhkevad.
4. Juhan sõitis sahaga üle luha, tegi paha ning tekitas pererahvale viha.
5. Sahn seljas, piht pingul, rüht-rüsinal, kõht-kõlladi.
6. Juhm-Juhan kõhn-kõveriti, rihm ripakil, võhm väljas.
7. Täpiline trallatades lippab sõprustahtel
mulle vastu, vallatades: tehtel-mehtel-mahtel.
8. Enne lõhkuda ja vehkida, siis ähkida ja kohkuda ning lõpuks lahkuda ja tihkuda.
9. Torupill, torupill, hakka nüüd hüüdma:
uh-tshukadi, magunahkadi, katekõrralist kõhunahkadi!
10. Hilpharakas, hädavares, hernehirmutis, händki hulane, tõhk-tuhkadi, nahk-nuhkadi, pähh! (Loe seda lauset kiiresti!)

C. Sisihäälik *s*.

Sisihäälikul *s* on kolm vältet: I välde: *kase*, II välde: *kassi*, III välde: a) *kass*, b) *kasssi*.

Kui sõnas *kass* III välte *s* kirjutatakse kahekordselt nagu II-ki vältes, siis ometi kõlab see palju tugevamalt. Sõnas *kasssi* on aga *s* veel tugevam ja kõlab ülitugevalt (kolmekordselt).

s sõna ja silbi alguses ning sõna lõpus laulda kergelt ja libisevalt, näit. *saada, sõna, tasa, kasin, armas, kallis* jne. Siin hoiduda kuivast ja tugevast hääldamisest, nagu lõnamurdeline *armass, kalliss* jne., või nagu mõned lauljad armastavad teha: *jassüdant*, mis puhas kui kuld, *jassäravaid ssilmi* jne.

Silbi lõpus kõlab *s* veidi tugevamalt, näit.: *osta, kosta, kasva* jne., kuid mitte kuivalt.

II välte *s* (vokaalidevaheline) laulda tugevamalt, veidi mahlakamalt, kuid mitte kuivalt ja teravalt, näit.: *kassi* (saba), *ussi* (pesa), *pussi* (tupp) jne.

III välte *s* laulda õige pingeliselt sõna keskel silbi lõpul, näit.: *kessel*, *vesski*, *rasske*, *messki*, samuti vokaalidevaheline *s*, näit.: *tass-sima*, *rass-sima*, *sass-si* (ajama), *kass-si* jne. Samuti tugevasti hääldada *s* ühesilbiliste sõnade lõpus, näit.: *kass*, *miss*, *kuss* jne.

Kategooriliselt hoiduda sõna ja silbi algul võõrapärasest helilisest *z*-häälikust, mida mõnikord hääldatakse *s-i* asemel, tahtes erilist meeleliigutust, härdust või õrnust väljendada, mis on aga väga maitsetu: *Üks pizar veereb vaikzelt*. *Taza, taza, tuulekene* jne.

s-hääliku hääldamisele pöörata võimalikult hoolsat tähelepanu, sest ilusat, eestipärasest *s*-häälikut kuuleme õige harva.

Harjutada järgmisi lauseid hästi hääldama:

1. Saaniga sõitsin ma sahinal, siira-viira, siia-sinna.
2. Sihtisin su sinisilma, silmasin seal muinasilma.
3. Sisalikuna sisiseja siil sirutas sõrga ja siputas saba.
4. Soosaare sepa sellid seisid sepapajas sepist settimas.
5. Suursool suuska sõita suudab siiski suurte suuskadega suusataja.
6. Seda sälgu ei veel ole sündinud, kes mu kosjasõidu sõidaks.
7. See on neiu nugissilma, punapõske piigakene.
8. Sirisege, sirisege, sirbikesed, kõrisege, kõrisege, kõverad rauad!
9. Kallis väike lapsenarmas, oled mulle armas, armas!
10. Veski keskel seisis raske meskitõrs.
11. Tassisime ja rassisime, kuni asja sootuks ära vussisime.
12. Kus on see poiss, kes ütles mis, viskas viisud vastu posti ja ise pistis punuma.
13. See usk, mis sangareid siin surma surus, ei unu ajas ega umbu murus.
14. Üksteisele silmi me, sina ja mina, rõõmtummana vaatame, sest hõõgun mina, sest hõõgud sina, kuldkumana hõõgume.

D. Helilised konsonandid.

Kõige huvitavamaks ja omaette kallimaks väärtuseks lauluteksti hääldamisel on helilised konsonandid *m*, *n*, *l*, *r*, *v* ja *j*. Need annavad

palju igasuguseid helisevaid efekte, rütmilisi ja kõlalisi peegeldusi ning varjundeid, häid kõlakombinatsioone, helisevust, energiat ja rütmirikust.

Nende häälikute artikuleerimisel soovitan saavutada erilist selgust ja kõlavust. Nende täiesäraline hääldamine on soolokui ka koorilaulus suur kunstiline võit.

Välteid on neil häälikuil kolm:

I välde	II välde	III välde	
		a	b
<i>m</i> : kama	kammi	kamm	kammimima
<i>n</i> : kana	kanna	kann	kannuu
<i>l</i> : kala	kallak	kell	kallama
<i>r</i> : mure	murre	vurr	murrduma
<i>v</i> : kava	} kirjakeeles } puudub	—	kavva
<i>j</i> : maja		—	majja

Kui me võrdleme sõnu *kammi—kamm—kammimima*, siis leiame, et *m*-i tugevus selles sõnade ravis järjest suureneb ja sõna *kammimima* hääldame ülipika *m*-ga (kolmekordselt), kuigi kirjas märgime selle samuti ainult kahekordselt.

Neist häälikuist vaatleme esmajärjekorras *r*-i. See on sageli tuim, lame, pudisev ja nagu väsis ruttu. Selleks et saavutada *r*-i selgust, on *r*-i hääldamist vaja harjutada, teha keele gümnaastikat. Seda tehtagu *rrrrr*, *õrrrr*, *urrrr*, *vurrrr*, *sirrrr* jne. hääldamisega. Alata vaikselt, keskel paisutada ja lõpetada jälle vaikselt. Tehtagu seda nelja löögi kestel; ühes paisumisega ka toonis kaareliselt tõusta-langeda. Hiljem pikendada aeg neljalt löögilt kaheksani. See harjutus annab häid tulemusi, *r* lööb igal ajal helisema ning ei väsi ega lähe segamini.

l on eesti keeles kahesugune, näit. sõnades *kallis*, *mullikas* ja sõnades *kallama*, *tallama*. Hoiduda tuleb liigest tumedusest, nagu soome keeles sõnas *kallio*.

Teiste heliliste konsonantide hääldamine on kerge. Nende täiekõlaline ja sisukas helilisus saavutatakse kerge vaevaga. Vaja on ainult hoolt. Laulmisel hääldada neid hästi kumisevalt ja vältete vetruvuselt teha selge vahe, eriti teise- ja kolmandavärtelistes sõnades: *samm* — *sammuda*, *pannal* — *panna*, *palli* — *balli*, *tarretis* — *tarrduma*.

Laulule sobivalt ja tänuhulka kõlavad eriti *m*, *n*, *l* ja *r*. Milline vetruvus ja sitkus on sõnades *annnda*, *kannnda*, *tõmmmbama*, milline

helisevus sõnades *kanneldan, tunnetel*, milline mehisus sõnades *karastan, parvetan, murrant!* (Hääldada selgesti nii sise- kui ka lõpphäälikuid!)

Helilised konsonandid sõna alguses laulda selgelt, kergelt, nagu kõneski, näiteks: *Ma kõnnin hilisel õhtul. Mul murukoppel aia all* jne., mitte aga: *Mma kõnnin või mmul mmurukoppel*, nagu mõned lauljad seda armastavad teha. See forsseerimine pole millegagi põhjendatud, on inetu, moonutab sõnu ja tuletab meelde laulutunni hääleharjutusi: *mmaa, mmoo, mmuu* jne.

Sõna lõpus laulda ühekordne heliline konsonant jällegi niivõrd selgelt, et see kuuldav oleks, vahest veidi tugevamaltki kui kõnes, kuid jällegi hoiduda ülepakkumise eest, nagu *annann, kannann, lillell, raamm, suurr, vaimm* jne.

Teise välte heliline konsonant, mis esineb silpidevahelisena, anda ilusa helisevusega ja küllaldase kestusega: *kam-mi* (pead), *kan-nel*, (mäe)*kal-lak*, (keele) *mur-re* jne.

Kolmanda välte heliline konsonant laulda aga maksimaalse kõlavusega sõna ja silbi lõpus: *samm, tõmm-bama, kann, kann-da, kell, kall-duma*, (mee)*vurr, murr-da*, samuti enne lõpu *d-d*: *rannd, killd, murrd* jne. Samuti tugev olgu heliline konsonant ühesilbilistes sõnades enne lõppkonsonanti, näit.: *kannt, ronnt, vannt, sannt* jne. Laulmisel eelmist vokaali mitte venitada! Mitte: *liint-laant* löi lugu pilli, vaid: *linnt-lannt* löi lugu pilli; mitte: *taants* on tubli, lõbus pillivõis, vaid: *tannts* on tubli jne.

Erilist pinget ja helisevust anda aga vokaalidevahelisele helilisele konsonandile: *samm-muma, kann-nu, tull-la, nurr-ru* (lööma) jne.

Kui me kolmanda välte helisevaid konsonante hääldame lõdvalt, kaotab laul väga palju ilu poolest ja sõnad muutuvad teisevälteliseks.

Heliliste konsonantidega saavutame peale muu ka väga häid koori instrumentaalseid kõlalisi efekte. Eks ole tore trummipõrin: *tamm-tara-tamm!* Siin peab aga helisevus maksimaalselt keskendumata helilistele konsonantidele. Vokaalid kaovad peaaegu ära. Kui me seda silmas ei pea, võime kergesti saada *taam-taara-taam*, mis on eelmise paroodia. Veel näiteid: *tiri-aga-tõmba, pumm-pimm, simmel-sammel, kummel-kammel* jne. Ka suurepäraseid loodushääle imitatsioone saavutame heliliste konsonantidega, näit.: *sirt-sirr, sirr-virr, vurr, kill-köll-kall* jne., ja kas lihtne *trall-lall-laa*'gi pole omaette helisevuse kvintessents?

Harjutada järgmisi lauseid kõlavalt hääldama:

1. Nii sammuvad, sammuvad sangarid,
nad sammumas julget sammu.

2. Mu tammed, mu kodumaa tammed, te peale mõtlen ma:
kuis tõusete taeva poole ja sirgute tormiga.
3. Kannedan ja laulaskelen kallimalle ma:
alle-ralle-raa ja trall-lall-laa!
4. Kullerkupp kullendab keskella kulla,
keskella kulla ja mustava mulla.
5. Ma tunnen lilli, mida keegi pole näinud,
neid kannan mina oma südames.
6. Nüüd hõiskab jälle künnilind:
ma armastan sind, ma armastan sind.
7. Rannal lendleb väike liblik,
kullane kui päiksekiir.
Päike, tuul ja väike liblik,
kauge ranna siniviir . . .
8. Karmide aegade karastusel mehed sangareiks sirguvad.
9. Me ründame raudarüütelida, neid põrgupõhja paiskame.
10. Mets kohas, kui tuhanded kandled
ta põves kumisesid,
kui kandle, kus päiksekiired
peal keeltena kõlisesid.

E. Palataalnasaal η .

Eesti keeles on veel üks eriline häälik, millel oma märk kirjas puudub ja mida märgitakse tavalise n -i abil. See on n -häälik, kui see seisab g või k ees: *pinge*, *ränk*. Palataalnasaal η esineb teise- ja kolmandavärtelistes sõnades.

II välde: *pinge*, *võnge*, *lõnga* (kera), *kangas*.

III välde: *sühnge*, *rahnge*, *võhnikuma*, *ränhk*, *rühnk*.

Näiteid: Esiteks kerin *lõngakeralt lõnga*, siis alles kujun *kangas*-telgedel *kahnge* valmis. Algul oli *pinge* nõrgavõitu, aga lõpus saavutasin õige suure *pinhnge*.

Palataalnasaali η moodustamine on hoopis erinev tavalise n -i moodustamisest ja selle hääliku artikuleerimine nõuab erilist kumisevat hääldamist. Kõnes me teeme seda. Laulmisel unustame selle aga hoopis ja η kõlab nagu tavaline n , nagu me seda ka kirjas märgime.

Eriliselt tühjalt kipub see häälik kõlama kolmandavärtelistes sõnades. Sageli sõltub viga küll eelmise vokaali venitamisest, mistõttu η -le jääb vähe ruumi, enamikul juhtudel aga siiski η -i nõrgast hääldamisest. Laulmisel η -le eelnevaid häälikuid laulda energiliselt, lühidalt ja vahetult üle minna tusedalt vetruvale ja kumisevale η -le. Niisiis mitte *kaange*,

vaid *kaņņge*, mitte *laangsid*, vaid *laņņsid*, mitte *kaanga*, vaid *kaņņga*,
mitte *räänk*, vaid *rääņk*, mitte *rüünk*, vaid *rüüņk* jne.

Harjutada palataalnasaali *ŋ* hästi kõlavalt hääldama:

1. Kalevipoeg, *kaņņge* meesi, raudarusikal raksateli.
2. Pikse pilverüüņk oli *rääņk* ja taevakumm süņņge.
3. Memm kerib kerilaudadel kaunist *kaņņgalõņņga*.
4. Viņņge lainevool *kaņņgutab* Mustjala paņņka.
5. Raksatus oli nii *kaņņge* ja *raņņge*, et pani maapinna võņņkuma.
6. Tõuse, loomus, *laņņgusesta*, sirgu *rääņgasta* rajusta!
7. Ja laintesse *laņņgsid* lilled, mis sidusin sinule,
ei ulatand värisev käsi mul üle vihase vee.
8. Sammugem nüüd *saņņgarsammu*, *kaņņgelaste kaņņget* sammu!
9. *Kaņņgur* Rüüņkling tõi paņņgast *rääņka* raha.
10. Lausui-eite, laialõuga,
viņņgus-memme, *koņņgusmoori*
koņņgissa koopa kooguteleb,
lee kohalla lõguteleb,
uņņkasta ohtuda otsiskeleb,
viņņgusta vihada vilisteleb,
paņņgesta pahada pajateleb . . .
Eks ta seal jaburda, jorise
ja tõrrepõhjasta torise . . .

VOKAALID.

Vokaalide kõlavusest oleneb nii keele kui ka laulu kõlavus. Vokaalidel saavutatakse ju laulu laulvus.

Eesti keel on vokaaliderohke ja see asjaolu teebki meie keele hästilauldavaks. Meie keeles on üldse vähe laulmiseks mittesobivaid häälikuid (helituid konsonante). Rohked vokaalid ja helilised konsonandid ühes nende rikkalike kombinatsioonidega teevadki meie keele üheks kõlavaimaks keeleks maailmas. Ja me kõik tunneme legendi kuskil toimunud keelte-võistlusest, kus lause eest *Sõida tasa üle silla!* („Kalevipoeg“, IX lugu, 317. värs) eesti keel olevat saanud kõlavaima keele nimetuse.

Vokaalid jagame nende hääldamismooduse järgi tagavokaalideks ja eesvokaalideks.

A. Tagavokaalid.

Tagavokaalid *a, o, u, õ* omavad kolm vältet:

I vâlde	II vâlde	III vâlde
<i>a</i> : sada	saada mulle	tahan <i>saa</i> ada!
<i>o</i> : nodi	noodipaber	anna <i>noo</i> oti!
<i>u</i> : sudi	ei <i>su</i> uda	laev <i>suu</i> undub
<i>õ</i> : lõbu	ära <i>lõõ</i> bi	hakka <i>lõõõ</i> pima!

Kolmanda vâlde, s. o. ülipikk vokaal hääldada „kolmekordse tähega“, s. o. ülipikalt, samuti kõik ühesilbilised sõnad: *saaat, kuuu, lõõõn, maaa, suuund!* Kolmandat vâldetiseloostab eriline pingeline hääldamisviis, mis tuleb ka laulmiseltäies ulatuses kuuldavale tuua.

Hoiduda lahtisest, lapselikult naiivsest *a* laulmisest, kus hääli juhitakse liiga ette, hammastesse, suunurki liiga tagasi tõmmates. See pole enam ilus. Hoiduda ka lamedast *a*-st.

Erilist tähelepanu peame pöörama *u* hääldamisele. *u* tahab lohakast ja mugavast laulmisest sageli *o*-ks muutuda või vähemalt liiga tugevat *o* värvingut võtta, eriti kõrgemate nootide puhul ja kooritenoritel: *Lint-lant lõi logo pilli, Krapu-Aado tõi kobo õlgi, siit norgast ja sealt norgast keskpõrandale kokko. Nende more moljotosed. Terve vald oli kokko aetod* jne.

Kuid mitte vähem ei patusta siin ka lauljad-solistid. Nad muudavad kõrgemas registris laiemat tooni üritades aina *u* *o*-ks, sest kõrgeid noote pole *u*-häälikul enam nii mugav laulda. See on üks inetumaid maneere, mis laulu ilu põhjalikult rikub. Näiteks: *Mol morokoppel aia all. Kõik lahti nad pohkevad* jne.

Lugege (ja laulge) järgnevat luuletust (A. Kapi soololaul):

Ma tondsin õht elosat näido
ja sõdant, mes pohas koi kold,
ja säravaid selmi ja hooli ma tondsin...
Ja rinna sees told
ja soort ja sõgavat õnnä —
told, armastost tondsin ma.

Nii kuuleme seda ilusat laulu õige sageli ja isegi päris nimekate lauljate suust.

u-häälik on väga õrn ning nõuab laulus absoluutselt puhast hääldamist. Väiksemgi kaldumine *o* suunas, ja me kuulemegi juba mitte *u-d*, vaid *o-d*. Aga see toob endaga kaasa päris kaelamurdvaid sõnamootusi, näit.: *luba — loba, juba — joba, suga — sogu, tuul — tool, suu — soo, suur — soor, kollane — kollane, ukseid — oksed* jne. Kuidas võiksime küll leppida sellise hääldamisega: *No tere, tere, jomal-eme, kolla Joola! Jo ammo joba pole näinod ma sino kaonist nägo!* Kas pole see lodeva ning lohaka hääldamise kõrgsaavutus ja maitsetuse tipp, nii nagu ka lause Fr. Schubert'i laulust „Muusikale“ laulduna nii: *Sa, kaonis konst, moll' avad taeva oksed!*

Kõike ülaltoodut arvesse võttes peaks lauljate vahekord *u*-häälikuga selge olema: tuleb õppida laulma puhast *u-d*!

õ-häälikul on kaks varianti: ühiskeele *õ* ja murdeline (setu) *õ*, mis kõlab vene *u*-na. Hääldada ühiskeele *õ*, välja arvatud juhud, kus laulu tekst on murdeline! Enesestmõistetavalt ei muudeta *õ-d* *õ-ks*, näit.: *Ma kõnnin hilisel õhtul* jne.

Harjutada järgmisi lauseid kõlavalt hääldama:

1. Mina, poissi, pooli-muidu
käisin saajassa sajassa:
Sõrvemaalla, Saaremaalla,
üle mere mannermaalla.
2. Toomas tore, mees mehine,
toobri vitsa väänutaja,
toobri põhja turvutaja,
toobripuu turjale tõstja.
3. Seal ulgumerel on suured tuuled,
suurt vabaduslaulu nad laulavad.
Seal vabadust hingana ja vabadust kuulen.
4. Tõusis uusi suuri tuuli
lõuna poolta lõõmendama.
5. Lõõbi lõbu pärast, kuid ära tule kurja lõõpima!
6. Seal me rõõmu rõkatame, rõõmulaule laksutame!
7. Karu läks meele kompa-kampa,
hunt läks soole silka-solka,
uss see põksub põõsa'assa.
8. Kes läks rehte tuulamaie?
Tuulekene tuulas rehe,
sala sarjada sahistas,
rapperaasud raputeli.

9. Sõõru, sõõru, sõrajalga,
sõõru suuri saņgutāisi,
pihelgase pūti tāisi,
toomingase toobri tāisi!
10. Ilmaneitsike ilusa,
Kõuetūtar kāharpāine,
Sinisirje linnukene,
kas see sõrmus sulle kuulub?

B. Eesvokaalid.

Eesvokaalid *e, i, ā, õ, ü* omavad samuti kolm vāldet:

I vāld	II vāld	III vāld
<i>e</i> : keda	keeda	suppi keeetma
<i>i</i> : vīga	viida aega	aega viitma
<i>ā</i> : māgi	māāri āra	saapaid māāārima
<i>õ</i> : āra tōga	tōōde vanem	lāksin tōōōle
<i>ü</i> : rüsa	hea rüūbe	hakkasin rüūūpama

Jāllegi kolmanda vālte vokaalid hāāldada eriti pingeliselt ūlipikalt („kolmekordse tāhega”), samuti ūhesilbilised sõnad: *tōōō, keeel, rüūū* jne.

Vokaal *e* hāāldatakse mõnikord liiga lahtiselt, katmata, nagu vene keele *e*, mis mõjub meie keeles külmalt ja inetult. Veel inetumaks muutub *e* siis, kui sellele antakse *ā* värving, näit.: *Āi sādā vōi kirjāldā kāllāgi huul. Āilā oli naabri Joko, maitāl oma õegā* jne.

Ā puhul hoiduda lapselikust hāāldamisest (suunurgad liiga tagasi tõmmatud), *õ* puhul lamedusest!

Nagu nāgime, on vokaalide hāāldamise vead peaasjalikult lohakus- ja lodevusvead. Koorijuht tehku sellisele lohakusele lühike lõpp! Laulja-solisti mureks olgu aga, et ta ise neid lohakusi enesele ei luba! Laulja suust kukkugu sõnad kui kuld!

Harjutada järgmisi lauseid kōlavalt hāāldama:

1. Leeni lebas leelōukal ja silmitses leegitsevat tuleleeki.
2. Laine veereb laine jälil,
vetevooge veeretusel
kōrge kaldakalju vastu.
3. Lāksin kōrtsi aega viitma,
viitsin āra viisi pāeva,

kaotasin kuusi päeva.

Minda koju kutsutie.

4. Liivanõmme laane kohal liikus ähvardav piksepilv ning lähenes ja lähenes . . .
5. Särasilm ja Pääsusilm hakkasid end saajale säädima.
6. Õllekeedis on käärimas ja kapa põhjas kobrutamas.
7. Algul rögises, siis röögatas, lõpuks pistis lausa rөөkima.
8. Süüdlast süüdistab ikka süda ise,
kuid õige hõlma ei hakka ükski.
9. Hea rüübe meelitab üha rүүpama ja mõnus humalamärjuke mekkima.
10. On möödunud ajad, kus hallad ja ööd,
ning saabunud päevad täis rүүhti ja tööd,
ja rөөmu ja lootust me maa!

* * *

Laulu teksti hääldamise üldine nõue on: häälda selgesti ja loomulikult, nagu sa seda tēed elavas kõnes! Häälda rütmikalt, vaba ja elava suuhoiakuga (mitte aga krampis lõuaparadega, hambad kokku surutud, ainult ühe suuhoiakuga, mille tagajärjel kaovad häälikute erivärvingud ning me ei eralda ühte häälikut teisest)!

Kui sa neid reegleid täidad, siis laulad sa õigesti, sest laulu tekst olgu niisama kaunilt rütmikas, niisama energiline ja vetruv, niisama kõlav kui kaunilt hääldatav kõnegi, mitte aga lodev ega lohakas, mitte nälgunud ega jõuetu silbitamine, millel puudub elurütm!

Laulu tekst kõlaga eestipäraselt! Mis see tähendab, seda me kõik teame. Võõrapärasusele kuulutagem kadu!

Kõige selle juures ärgem unustagem eespooltõõdud näpunäiteid häälikute õige ja kõlava hääldamise suhtes. See kõik tuleb laulmisele kasuks. Lisame veel seda, et basside hääldamist on soovitatav suunata rohkem tumedamale hääldamisele. See on bassi iseloomule omasem ja see annab bassirühmale huvitavama ning tusedama kõlavärvi. Ka tenori kõrgeid häälikuid tuleb mõnikord kunstlikult looritada, et need pehmemalt kõlaksid. Kõik see toimugu aga esteetiliste nõuete ja keele foneetika piirides!

* * *

Lisa.

Häälikute ja sõnaväldete täiekõlalise hääldamise ning foneetilise kirja- ja sõnapiildi süvendamiseks on soovitatav nüüd, kõige läbiõpitu kordamiseks, välja kirjutada kõik näited nii, nagu me neid tegelikult hääldame. Et seda täpsemalt teha, selleks on soovitatav enne läbiõppida peatükk „Sõnade silbitamine laulus“ (lk. 42) ning tutvuda diftongidega ja nende kirjutamisega (teise- ja kolmandavärtelised diftongid) peatüki „Diftongide laulmine“ alguses (lk. 66).

Väljakirjutamise näiteid:

1. *Jää kesstma, Kalevit-te kanne* rahvas, ja seisa kaljuna, me kodumaa!
2. *Küllm köiit-tis köiikk väljad, köiit-tis köiikk veed, köiikk vallge* linaga *katt-tis*.
3. *Sihhtisin su sinisillma, sillmasin seaal muinasillma*.
4. *See ussk, miss saanneid siin surra surus, eii unu ajas ega umbu* murus.
5. *Niis sammuvad, sammuvad saanneid, nad samm-mumas jullget samm-mu*.
Onn möödunud ajad, kuss hallad ja ööd, niing saaabunud päevad täiis rühhti ja tööd, ja rõõmu ja looit-tust me maaa!

Siinjuures on selguse mõttes soovitatav silpide vahel jagunevate häälikute puhul silbitada: *katt-tis, samm-mu, köiit-tis* jne.

Sama töö on soovitatav läbi teha ka järgnevate luuletustega. See praktiline töö on väga oluline, sest see on asjasse eriti süvendav.

Luuletusi hääldamisharjutusteks.

Laula, laula, suukene!

Rahvaluule.

Laula, laula, suukene,
liigu, linnu keelekene,
mõlgu, marja meelekene,
ilutse, südamekene!

Vananagi vait saad olla,
vait saad olla, vait elada,
kui saad alla musta mulla,
liiva selge'e siseje,
valge laudade vahele,
kena kirstu keske'elle!

Kes toob muldaje õluta,
haudaje haneosada,
liivaje se'alihada,
kalmule kanamuneda,
kabelie keedukalja?

Mutt toob muldaje õluta,
haudaje haneosada,
liivaje se'alihada,
kalmule kanamuneda,
kabelie keedukalja.

Laulik-kanneldaja.

Rahvaluule ainetel T. Vettik.

Olen loodud laulajaksi,
kandele kõlistajaksi.
Südames mul sütevakka,
päälaella lõke laia,
tuli põuessa punane.

Minu kurgust kukub kulda,
alta hammaste hõbedat,
kandle keeltelt killingida.

Kui ma laulan, laksub laasi,
kanneldelen, kõmab kõrbi,
helletan, heliseb ilma.

Ei mind jõua ohjad hoida,
ohjad hoida, köied köita,
pilved pikadki pidada,
taevas laia talitseda.

* * *

Multa laule laenatakse,
sõnu pannakse tähele,
ridadeksi riimitakse,
viisideksi veeretakse,
pistetakse piibelie,
rapsitakse raamatuje.

Ussisõnad.

Rahvaluule.

Madu musta, maa-alune,
kihava, kivialune,
halli, aedade alune,
pugeja läbi padude.

Sina aga pure puude juuri,
söö sina sarapuu südanta,
kaseoksi sa kabista!

Söö sina soosta sambelaida,
mädajärvest mätta'aida!
Ära söö minu südanta,
ära joo minu jumeda,
ära vaeva vaimukesta!

Sügisluuie.

T. Vettik.

Nüüd tuuled ja hallailm
on üle nurme käind...
Närtsind lilled, ja päiksesilm
on looja läind.

Üksik tee mind kaugele
läbi sügisluuie viib...
Õnneaime mu laugele
toob tuuletiib.

Tule jälle sa, mu armas,
ole mulle jälle hää!
Sinu põue armus, hurmas
ma peidaks pää.

Eesel ja Ööbik.

I. Krõlov.

Kord Eesel kohtas Ööbikut
ja ütles temale: „Mu sõbrakene, kuule,
mind väga huvitab, kas tõsi on või luule
su kohta rahva jutt:
sa, palun, laula — kuulatan ja uurin,
kas tõesti oled laulumeister suurim.“
Ja Ööbik oligi siin esinema nõus,
sest kõrge koidutõus
ju idas õhetas... Ning kastekuldsest salust
laul puhkes õrnuses ja jõus,
kord rõõmuhõiskel äratades metsaalust,
kord vaikselt nukrutsedes igatsuste valust.
Nii mets kui õitsev aas,
kõik kuulab kaunist koiduluulet,
jäid vaiki linnukoorid, vakatasid tuuled
ja kari lamas maas.
Siin vaikselt Künnilindu kuulab karjus
ja õnnelikult taas
siis vaatas oma neidu õitsva toome varjus...
Nüüd Ööbik lõpetas. Ja Eesel, vastu maad
mökk rippu, lausus: „Jah, nii keskelt läbi,

su kunst ei tee küll sulle häbi,
kuid kui sa sõbraks saad
veel meie Kukega — tal uhkem laululaad! —,
siis küllap temalt õpid veelgi enam,
ning sinu laul saab hoopis kenam.“
Kuid Ööbik, kuuldes Eesli sõnu neid,
läks, lendas ära kaugeid teid...
Nii targast arvustusest taevas hoidku meid!

Tõlk. M. Raud.

Sõnade silbitamine laulus.

Silp on sõna osa. Kõnelemisel sulavad silbid sõnaks kokku, et me üksikuid silpe enam ei eralda. Tuleb meil aga tarvis kõnelda tavalisest aeglasemalt, näit. dikteerida, tõusevad silbid kohe kuuldavale. Et laulmisel tekst voolab enamalt jaolt aeglasemalt kui kõnekeeles, siis ka siin tuleb meil tegelda silpidega. Me laulame silpidel.

Et me kõik keeleõpetuses oleme õppinud sõnu silbitama, siis on meil selle põhieeglid teada. Aga et, nagu juba teame, meie keele transkriptsioon ei vasta täpselt hääldamisele, siis eriti laulmisel sünnib sõnade silbitamine mõnes kohas teisiti, kui seda nõuab grammatika-reegel. Seepärast peatume ka sellel küsimusel.

Paarkümmend aastat tagasi nõuti meie paremais laulukoorides umbes järgmist sõnade silpide hääldamist: *Kuu-la, va-lgu-se-sti-me-li-stju-tu ve-sta-bsü-ga-va-la-li-köö*. Samuti silbitasid ka lauljad-solistid ehk kunstlauljad, nagu neid siis nimetati. See silbitamine põhines võõrastel traditsioonidel. Nüüdki veel on meie laulus selle silbitamise jälgi tunda: meie laul on seetõttu sageli vedel, lohisev, ilma energiata ja rütmita. Selline silbitamine on aga meie rütmirikkale ja energilisele keelele täiesti võõras. Me peame ka silbitamisel silmas pidama eesti keele omapära, ilu, elava keele kõla ja rütmi!

Silbitamise peareegel laulmisel on: häälda silbitatult sõnu grammatika silbitamisreeglite järgi, vii iga häälik oma silbi juurde! Niisiis: *Kuu-la, val-gu-sest i-me-list jut-tu ves-tab sü-gav, sa-la-lik öö*.

Teatava erandi hääldamispeensustes sünnitavad siin teise- ja kolmandavärtelised sõnad, mille esimene silp lõpeb vokaaliga, teine aga algab *p, t, k*-ga. Näit.: lõ-pe, ma-ta, tõ-ke; saa-pad, vaa-ta, vaa-ku-ma. Neid sõnu silbitatult hääldades kuuleme, et osa teise silbi alguse *p, t, k*-st liitub kerge nõksatusega esimese silbi lõppu, suleb esimese silbi, teeb esimese lahtise silbi kinniseks. Me kuuleme esimese silbi lõpus kerget *p, t, k*-d. Võtnud selle kerge *p, t, k* hääldamise leppe-

märgiks *þ, t, k*, kõlavad need sõnad silbitatult järgmiselt: lõ-pe = lõþ-pe, ma-ta = mał-ta, tō-ke = tōķ-ke, saa-pad = saap-pad, vaa-ta = vaał-ta, vaa-kuma = vaaķ-kuma.

Sama hääldamisreegli alla kuuluvad sõnad, mille esimesed silbid sisaldavad II ja III välte diftongi või III välte palataalnasaali η ning teine silp algab *p, t, k*-ga: řai-ke = päik-ke, äi-ke = äik-ke, väi-ke = väik-ke, vai-kima = vaiķ-ki-ma, nai-tama = näit-ta-ma, tai-pama = taiþ-pa-ma; vanķer = vanķ-ker, anķur = anķ-kur, paņķur = paņķ-kur, vōņkuma = vōņķ-kuma jne.

Siia kuuluvad ka III välte sõnad, mille esimene silp lõpeb *l*- ja *r*-häälikuga ning II silp algab *k, t*-ga: vir-kus = virķ-kus, tar-kus = tarķ-kus, nōr-kus = nōrķ-kus, kōr-kus = kōrķ-kus, tar-ka = tarķ-ka, är-ka = ärķ-ka, mär-ka = märķ-ka, vil-tu = vilł-tu, sōl-tu-ma = sōłł-tu-ma, til-ku-ma = tilķ-ku-ma.

Aga sama nähtus esineb mitte ainult esimese ja teise silbi vahel, vaid ka kaugemate silpide vahel samal põhjusel: vaa-da-ta = vaa-dał-ta, lõ-pe-ta = lõþ-peł-ta, vas-tu-ta-te = vas-tuł-tał-te, pal-gil-ta = pal-gilł-ta, kau-gel-ta = kau-gelł-ta jne.

Selle hääldamisreegli alla ei kuulu liitsõnad: sõna-kuju, tere-tulnud, see-pärast, kuller-kupp, maa-kamar, kodu-kolle, sada-kund, leelo-kund, küla-kund, maa-kund, peen-pere; kohanimed: Laan-pere, Kolm-pere, Metsa-pere; puunimed: kuuse-puu, kase-puu, pihla-puu, kirsipuu, välja arvatud mõni üksik erand nagu: maani-tee, õunaþ-puu, saraþ-puu jne.

Harjutada *p, t, k*-ga sulguvaid silpe hääldama:

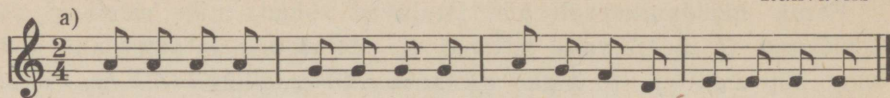
1. Lõþ-pe, lõþ-pe, põlluķ-kene, saa otsa, saareķ-kene!
2. Jōua ju kaugelł-ta, marulainte laugelł-ta, paadiķ-kene, rannale, las mind armsa rinnale.
3. Vares vaaķ-kus vaenukeeli, sõjasõnumeid sädistas.
4. Päik-ke paistab ja säł-tendab.
5. Vaał-ta ette ja ära tōuķ-ka!
6. Ränķ-ka rahet sajab ja sa ei märķ-kagi.
7. Vanķ-ker veeres üle lauķ-ka.
8. Laev randus ja anķ-kur hiivał-ti.
9. Koer kilķ-kas ja karu oli mülķ-kas.
10. Kallis Mari, kannal-ta, sinust küll ei lahku ma.
11. Ei saa mitte vaiķ-ki olla, lauluviisi lõþ-peł-ta.
12. Minu alł-tar ülilihtne, halja metsatuķ-ka sees.
13. Maga, maga, maimuķ-kene, kasteheina kaimuķ-kene.

14. Lai maant-tee viib Metsapere õuest mööda.

15. Laanpere aias kasvavad õunaþ-puu, pihlapuu ja saraþ-puu.

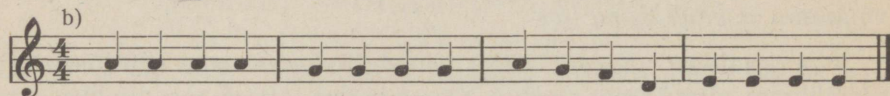
Laulda:

Rahvaviis

Vil-lad va-kas, ta-kud la-kas, ko-ti-kan-gas ku-ke no-kas.

36

Vil-lad va-kas, tak-kud la-kas, ko-ti-kan-gas ku-k-ke no-k-kas.

Näide *a* liigub kõnekiirusega ja seal me eriti ei märka ülalseletatud peensust, nii nagu me seda ei märka eriti kõneski. Näide *b* liigub aga esimesest poole aeglasemalt, seega juba kõnekeelest märksa pikemalt, ja seal tõuseb meie reegel täies jõus maksvusele. Kui me seda reeglit siin ignoreerime, saame: *villad vaakas, taakud laakas* jne., mis on lodev, inetu ja võlts. Kui me siin aga teiselt poolt jälle üle hääldame, tabavat nõksu leidmata, forsseerime, saame: *villad vakkas, takkud lakkas, kottikangas kukkenokkas*, mis oleks jällegi halb keele moonutamise. Kui aga laulja ülaltoodud reeglit austab ja seda taibukalt täidab, kujunevad vastavad sõnad ilusaks, loomulikuks ja ta väldib niisuguseid sõnamoonutusi nagu: *Kallis Mari, kannada*. Üle uinuva metsajärve *laodub vaigiv*, sügav öö. Oi, *kannige*, oi, *kannige*, sa võitsid minu südame. Tasa, tasa, *tuulegene, äradad* mu armsama.

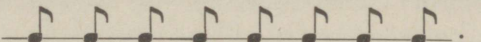
Kui silpide vahel esineb *pp*, *tt*, *kk*, kus see poolitatakse kahe silbi vahel, siis hääldatakse need silbitatult järgmiselt: lõppu = *lõpp-pu*, võtta = *võtt-ta*, hakka = *hakk-ka* jne.

Kui aga *p*, *t*, *k* kuulub sõna esimese silbi lõppu, siis kuuldu silbitamisel, et osa sellest häälikust liitub jälle järgmise silbi külge: lapse = *lap-þse*, metsa = *met-þsa* jne. Näit.: Süda *tuk-kþsub*, süda *hakk-kas tukk-kþsuma* jne.

Viimane peensus olgu meile vaid teada. Erilist kultiveerimist see nähtus ei vaja, sest selle puudumise ei too enesega kaasa sõnade moonutamisi. Ja kui me laulmisel siin grammatikareegli kohaseltki silbitame ja viime iga hääliku oma silbi juurde, näit.: *lap-se, tuk-su-ma, þõk-su-ma* jne., siis sellest jätkub ilusa teksti kultiveerimiseks.

Mõningaid korraldamisi teksti häälendamises.

A. Hääliku kokkutõmbamine.

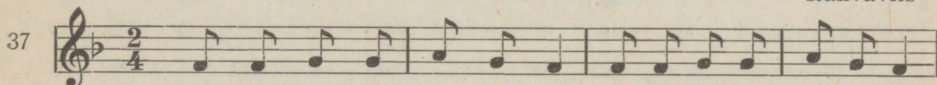
Me juba teame, et nii esma- kui ka teisevärteliste kaheasilbiliste sõnade rütmid on võrdsed: . Rütmifiguur
tu - le, ka - re, tuu - le, kaa - re jne.

 võimaldab oma pinnal laulda nii I välte *tule, kare* kui II välte *tuule, kaare*.

Esmavärtelisi sõnu lauldes peame aga sõnade esimese silbi lühikesi vokaale hoidma venitamise eest; sõnades *tu-le* ja *ka-re* nii *u* kui *a* anda normaalpikkuses! Lubame neil aga vabamalt venida, saame teisevärtelised sõnad *tuu-le* ja *kaa-re*. Laulmisel tahab selline venitamine väga kergesti tekkida.

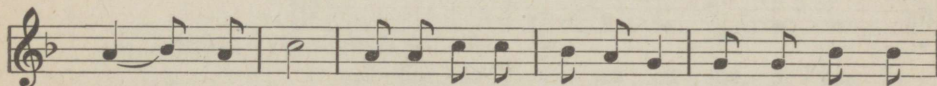
Jaan läeb jaanitulele.

Rahvaviis

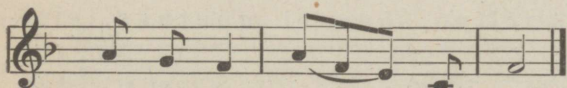
Jaan läeb jaa - ni - - tu - le - - le, miu^õ - ke Jaa - ni ho - bu - ne ?

Kes see Jaa - ni kõr - val sää^l van^η - ris is - tub i - me - na ?

Kaa - - - si^õ - ke! Sil - mad sii - di - tutt - ti - des, lakk onn hō - be -

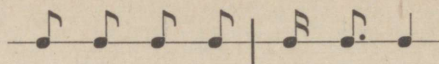
Kaa - - - si^õ - ke! See onn nei - u, nu - gis - sillm, pu - na - põss - ke

hell - me - des, kaa - - - - si^õ - - ke!

pii - ga^õ - ke, kaa - - - - si^õ - - ke!

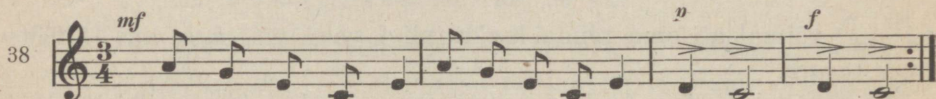
Siin nõuab hea ettekanne, et lauldaks silbid, mille all on kokkutõmbe-
märk \smile , kaunis lühidalt, võiks öelda, hõrendatult, kerge *staccato* taoli-
selt, kuid ikka nii, et see vastava noodi aja täidab. Kui seda ei tehta,
tuleb kindlasti: *Jaanituulele, hoobune, hõõbe, iimena, nuugissilm*. See-
juures tuleb aga kindlasti hoiduda rütmi muutmisest, näit. :

Jaan läeb jaanituulele

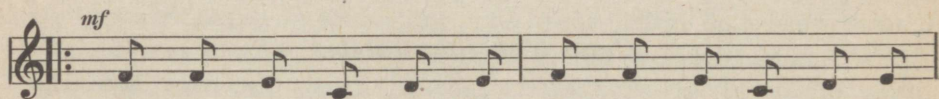
Kivikasukas.

Rahvaviis

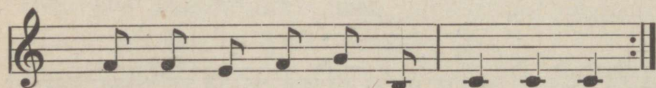
Ki - vi - ka - suk - kas, ki - vi - sam - mal, jah kõmm, kõmm, kõmm, kõmm.

Ka - ru - ka - suk - kas, ka - ru - sam - mal, jah mõmm, mõmm, mõmm, mõmm.

Ki - - vil ke - - na oll - - la, ka - - rul ke - na käii - a,

Ki - - vi ma - gab õu - - es, ka - - ru met - sa põu - es,

mõ - le - mil on kar - va - - ka - suk - kad.

mõ - le - mil on kar - va - - ka - suk - kad.

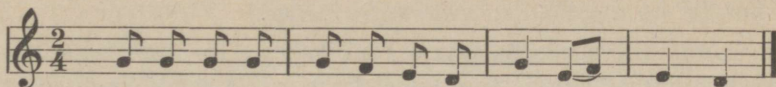
Niisiis, sõna silpide kokkutõmbamine (mitte laiutamine)
on vajalik, et esmavärteline sõna ei muutuks teise-
värteliseks.

Seda tuleb tarvitada õige sageli rahvaviisides, nagu ülal nägime,
mis on ühetasastes rütmides. Ja seda just sõna esimese silbi vokaali

venitamise vastu, sest me teame, et eesti keeles sõna esimese silbi välte muutumine toob sageli kaasa ka sõna mõiste muutumise (tulele — *tuulele*, karukasukas — *kaarukasukas*).

Rahvaviis

39

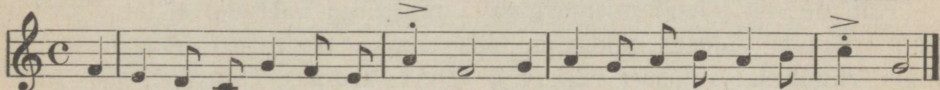

Kirjutatud: E - hi, ve - li, o - pi, ve - li, kas - ke, kas - ke.
 Lauldakse vigaselt: Ee - hi, vee - li, oo - pi, vee - li, kaas - ke, kaas - ke.
 Tuleb laulda: E - hi, ve - li, õ - pi, ve - li, kass - ke, kass - ke.

Sama kokkutõmbamine on tarvilik ka pikemais rütmides, kus esmavärtelise sõna esimene silp satub noodile, mis võimaldab silbi venimist:

40

T. Vettik

Su met-sad, su tae-vas ja me - ri on soon-te sees kõ - ne-lev ve - ri.
 Nii röö-mus ja õn-nes, mis hurr-mav, kui mu-res ja va-lus, mis surr-mav.

Siin *me(-ri)* ja *ve(-ri)* laulda lühidalt, kerge *staccato*'ga, vaatamata sellele, et teine silp *-ri* poolnoodina annab tugeva vastukaalu. Muidu saame *meeri* ja *veeri*. Samuti toimida sõnadega *kõnelev* ja *valus*, kui me ei taha laulda *kõõnelev* ja *vaalus*.

Teises salmis samadel kohtadel sõnadega *surmav* ja *hur mav* niisugust viga ei sünni, sest siin on mõlemad sõnad kolmandavärtelised ja hääldamine on *surr mav*, *hurr mav*, kus silbid *surr-* ja *hurr-* vähegi korraliku esitamise puhul täidavad hästi veerandnoodi aja.

B. Häälikute laiendamine.

Vastupidiselt eelmisele seigale esineb sageli juhtumeid, kus me ei pääse mööda vokaali laiendamisest, et saavutada ladusat laulu ja loomulikku sõnade hääldamist.

A. Vedro

41

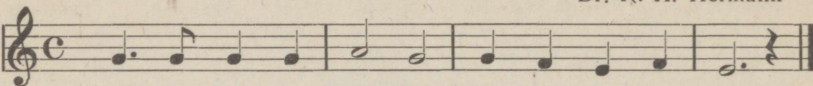

Lenn - das ta, lenn - das ta, lenn - das ta mett - sa.

Siin lauldakse sõnas *lendas a* kramplikult lühikesena, mistõttu *a*-le järgnev *s* muutub väga valitsevaks. Ja et viisi käik kõrgemale noodile ka rõhu ebaloomulikult sõna viimasele silbile *-das* meelitab, siis kuu-
leme laulus tegelikult: *lend[̄]ässda metsa*.

Loomulikkuse saavutame siin seega, kui hääldame sõnas *lendas a* veidi pikemalt, mille tagajärjel kohe *s*-i teravus kaob, ja hoidume ebasobivast rõhust.

Dr. K. A. Hermann

42

Jõu - a jäll - le ko - ju, kal - liss, kau - gelt maalt.
Mul - lu, kui siin vai - nul, met - sas kõnnd - si - me.

Kui me siin laiendamismärgiga \sim märgitud kohtades ei laula vastavaid vokaale ladusas pikkuses, siis saame järgmised konarlikud ja laulu rahulikku ladusust rikkuvad sõnad: *kal-liss, kau-geltt, mett-sass*. Meeskoorides on nagu traditsiooniks kujunenud M. Härma „Meestelaulu“ laulda: *neil kõrr-vuss kajab* jne. Märki \sim tuleb meil õige sagedasti tarvitada sõnade lõppudes, kui tahame arendada kumerat meloodiat ja head *legato*'t.

Ülaltoodud näiteist nägime, et häälikud *p, t, k* ja *s* on sellised, mis end väga kergesti provotseerivad üle pingutama ja eelmisi vokaale lühendama. Sellistes kohtades olla alati valvel!

Niisuguseid häälikute kohendamisi — kokkutõmbamist ja laiendamist — tuleb laulutöös teha väga sageli. See on harilikke interpreteerimisvõtteid. Seda nõuab kõigepealt teksti loomulikkuse saavutamise, aga ka laulu esteetiline külg.

Kus ja kui suurel määral seda või teist võtet kasutada, selleks annavad juhtnõore eespooltoodud näited, koorijuhi ja laulja-solisti terav ning terve keeleline instinkt ja tema hea ning arenenud kunstiline maitse.

C. Liigseid häälikuid.

Üks inetumaid maneere meie laulus on sõna lõpus olevat lühikest vokaali veel lühendada ja sinna otsa lisada *h*-häälik. See järsk lõpetamine on väga omane meie seltskondlikule ja sõdurilaulule: *Oi-oi-ai-ah, lase lennatah, viis versta veerand tunnigah! Neiu, neiu, ära nuta sah, lõbus on mul elada, kui naist ei võta mah* jne. Aga koorilauluski võime seda halba maneeeri siin-seal kohata.

Teise halva maneerina, ja just lauljail-solistidel, esineb sõna lõppu, konsonandi järele *e*-hääliku lisamine: Üle uinuva metsajärve *laotube vaikive, sügave* öö. *Pille sütitabe* meeli, tants *keerutabe* pead. Sa *võit-side* minu südame. *Laulgeme, poisid, laulgeme, peiud, laulgeme, naised, laulgeme, neid!* Et ei *sinde*, mu kõige kallim. *Kuukumasede, lumitande* metsad ja *vaiksede, kaugele* teed jne.

Need kaks halba maneeride meie laulus on lihtsalt hääldamislohad. Soliidne laulja neid endale ei luba.

D. Valerõhutamisi.

Eesti keeles on sõna rõhk esimesel silbil. Teist silpi ja kaugemaid hääldada alati tagasihoidlikumalt, nõrgemalt.

Lauljatel on aga õige laialt levinud maneer rõhutada ka teist silpi ja kaugemaid, sõnalõppe jne. See halb komme toob kaasa sõnamoonutusi, teeb laulu kohmakaks, rikub fraseerimise ladusust ja on igati kahjulik ilusale laulule.

Rahvaviis

43

Tu - le ko - ju, ar - mu - ke, kul - la kal - lis pii - ga - ke.

Siin dikteerib laulu meloodiline joon ka ilma dünaamiliste märkide-tagagi sõnade *armuke* ja *piigake* lõppsilpe tagasihoidlikumalt laulma. Aga sageli toimub neil silpidel just rõhutamine. Ja et noot on ka pikem eelmiste silpide nootidest, siis kuuleme siin sageli *armuke* ja *piigake* asemel *armu kee* ja *piiga kee*. Selliseid sõnamoonutusi saame õige sageli, ja päris koomilisi:

J. Kappel

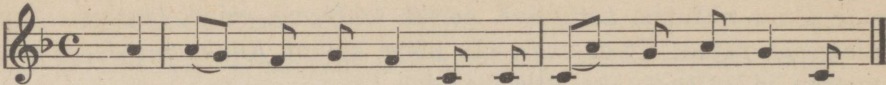
44

O - lek - sin lau - lu - linnd, kan - nak - sid tii - vad minnd.

Siin tingimata rõhutatakse silpe *lek* ja *nak*. Ja kui laulja siin laulab ka veel silbi sisevokaali liiga lühikesena, siis on rõhk eriti terav. Viga väldime muidugi sellega, kui laulame teise silbi tagasihoidlikumalt ja sisevokaali veidi ladusamalt (*o-lek-sin, kan-nak-sid*).

Selline hooletu suhtumine teksti rõhkudesse teeb sageli päris ilusa laulu vastuvõtmatult maitsetuks:

K. Tärnpu

45

Kus pruu - - ni - kad pa - jud on u - - nes - se va - jund.

Kui siin ei korraldata rangelt rõhuga ja rõhuta silpide vahekorda laulmisel, siis sõnaosad *nikad* ja *nesse* võtavad võimust nagu umbrohi. Siis kõlab see koht maitsetult.

Veel selliseid vigu:

Läks aga metsa mängimáa, läks aga laande laulugáa.

Minge üles mägedéele, tuule õrna õhulée,

vaatke alla oru põhja, üle lille hiilgusée.

Kus vanemate vainudéel ma noorelt mängisín.

Kui oled õige mees, kel rahu südameés jne.

Selliseid rõhutamisvigu kuuleme sageli just lauljatel-solistidel, kuid hea maitsega laulja ei tohi enesele lubada niisugust maitsetust. Enam hoolt, distsipliini ja teadlikku suhtumist — ja vead välditaksegi.

Sõnakuju peegeldamine.

Kõigele sellele rütmilisele vabadusele, mis on heliloojate päralt, tuleb vastukaaluks ettekandjail, lauljail-solistidel, koorijuhil ja koorilauljail püüda saavutada ja säilitada kõikjal keele rütmi, sõna välteid. Kui seda kõikjal silmas peetakse ja sinnapoole püütakse, siis säilitame ka laulu sõnades elava keelerütmi ja saavutame loomuliku hääldamise.

Siit algabki helilooja ja esitaja suur koostöö. Esitaja on see, kes paberil olevaile nootidele elu sisse puhub.

Helilooja paneb kirja küll muusika, oma tundeid ta aga paberile panna ei saa. Need jäävad alati vaid aimatavaks. Koorijuht ja lauljad-solistid peavad aga neid õigesti aimama, nootidest avastama, neid elavasse muusikasse põimima ja sulatama ning sel teel neid ka kuulajaile tunda andma. Ka kõige geniaalsemalt komponeeritud noodid võivad elutuks jääda, kui need oskamatult esitatakse. Aga keskpäranegi muusika võib meisterlikus esituses hea mõju saavutada. Seepärast väga palju oleneb just esitamisest. Nii ka laulu puhul. Laul, nii soolokui koorilaul, on muusika ala, mille kaudu me pääseme inimhingele kõige lähemale, otsekohe, siiralt, sest see koosneb kahest väga mõjuvast vahendist — helikunstist ja luulekunstist. Need kaks ala aga võivad ehtsalt mõjuda siis, kui nad on üheks tervikuks sulanud. Kuid selles sulamises on viimane sõna alati lauljail, laulukooril. Viimane sõna seepärast, et lauljail on oma elava laulu ja sõna juures palju rikalikke võimalusi ja võtteid tagavaraks, kus hääldamise reguleerimiseks tehakse rütmis vajalikke pikendusi ja lühendusi, mis on aga minimaalsed kõrvalekaldumised ja vaevalt märgatavad. Need on endastmõistetavad interpreteerimisvõtted, mida noodikiri ei märgi, mille kaudu aga saavutatakse nõtket, elavat laulu.

Kuidas aga nüüd lahendada kõiki neid hääldamise puutuvaid rik-
kalikke probleeme ja nõudeid praktilises laulus?

Lähtekohaks on laulu tekst, mille helilooja on meloodiale alla kirju-
tanud. Näit.:

A. Thomson

46
Lau - la, lau - la, suuķ-ke - ne, lii - gu, lin - nu kee - leķ - ke - ne.

Siin liigub meloodia luulega võrdses kiiruses; siin ühtib ka luule
värsijala rütm täpselt meloodia rütmiga. Niisugustel juhtudel laheneb
teksti hääldamise küsimus kõige loomulikumalt: hääldada vastava noodi
ajal vastav silp tekstis — ja asi ongi korras.

47
Lau - la, lau - la, suu.....uķ - ke - ne,

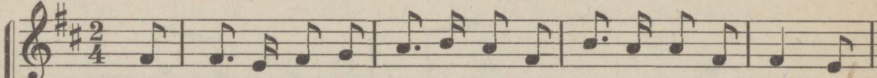

lii - gu, lin - nu kee - le.....eķ - ke - ne.

Võtnud sama meloodia poole pikemas liikumises, näeme, et teksti
silpide osatähtsus tõuseb, sest me peame siin ka teksti hääldama poole
pikemalt tema normaalsest liikumisest. Osa teksti laulmisest laheneb
ka siin lodusasti, kuid sõnadel *suuķ-kene* ja *kee-leķ-kene* me pörkame
juba kokku mõningate raskustega. Siin järgneva silbi algul esinev *ķ*,
mis suleb eelmise silbi, nõuab juba kindlat paigutamist hääldamise
raamis. Näites näeme selle küsimuse lahendamist. Mujal iga silbi
häälikute kompleks täidab ajaliselts hästi meloodias vastavalt esineva
noodi aja.

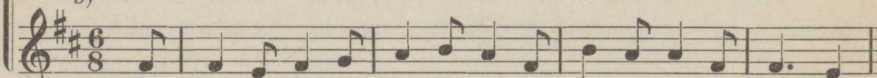
Kui aga meloodia võtab vabamad käänded, rütmiliselt läheb mõnes
kohas lahku luule värsimõõdust, tekib juba uusi raskusi sõnade silbi-
tamises.

minek annab just meloodiale vabaduse liikuda mitmekesistes rütmilistes kombinatsioonides. Kui me seda ei lubaks, siis satuksime väga piiratud ja monotoonsesse ringi, kus meloodiline joon on vaid luule rütmi kannupoiss. Siis võiksime kirjutada ainult deklamatsioonilist meloodiat kaunis piiratud võimalustega areneda meloodilisse laulvusse — kantileeni. Ja see oleks laulu huvides väga kahjulik, sest meloodiline kumerus ja selle väljaarendamine kantileeni on laulu suurimaid voorusi.

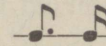
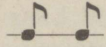
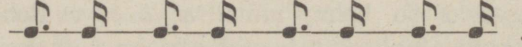
a) Dr. K. A. Hermann

49

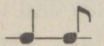
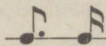
1. Kui *Kuηηg*-la rah-vas kuld-sel a'al kord iss-tus ma-ha sööö - ma.
2. Säält sai-vad linn ja le - he-puu ja loo-mad lau-lu - lu - gu.
3. Ma män-gin mä-ttal mä - e pääl ja öhh - tu hil - ja õu - es.

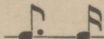
b)

Näeme, et ilmselt kaheosalises mõõdus oleva luulesalmi võime allutada väga hästi ka kolmeosalisele mõõdule (kuueosaline takt on ju kahe kolmeosalise takti liidetud kuju). Ja kahtlemata meloodilise laulvuse vabama haarde saavutame siin kolmeosalises mõõdus. Kas aga tekst selle all kannatab?

Ilmselt on näha, et originaalis meloodia rütmiline liikumine on sobitatud esimese salmi rütmi kohaselt. Seal on kõik korras. Teises ja kolmandas salmis aga asi ei sobi enam nii hästi. Seal satuvad I ja II välte sõnad *le-he*, *sai-vad*, *loo-mad*, *män-gin* rütmile , mis sobib kolmandavärteliste, sest see on kolmandavärteliste rütm, kolmandavärteline *mät-tal* satub jälle rütmile , mis sobib aga esma- ja teisevärteliste. Nii võime siin konstateerida isegi sõnamoonutusi, nagu: jne.
saiivad, leehe, loomad, männgin

Noteerides seda meloodiat kolmeosalises mõõdus, tegime radikaalse pöörde selle rütmilises liikumises. Kas aga teksti häädamise sobivus selle all kannatab?

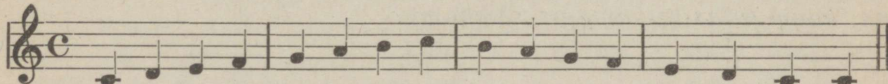
Rütm on ju rütmi rahulikumu kuju ja sobib hästi ka kolmandavärteliste sõnadele. Nii saavad kõik kolmandavärtelised sõnad selles laulus sobiva väljenduse. Ka teisevärtelised mahuvad rahuldavalt selle rütmi alla. Ainult esmavärtelised nihkuvad kaugemale oma

põhirütmist. Et aga $\frac{6}{8}$ -taktis noteeritud meloodias valitseb üldine rütmiline pehmus ja ümarus (rahutu ja terav ei esine), siis sellest sõltuvalt ka teksti hääldamise rütm võtab siin pehmema ja rahulikuma ilme, ka siin kaovad teravused, ja me võime nentida, et siin kõik kolm salmi sobivad ühtlaselt hästi.

Olgu see väikeseks näiteks nendest vabadustest ja võimalustest, mis on helilooja valduses. Kuid kõige selle juures peab helilooja alati silmas pidama seda, et tekst jääks hästi ja õigesti lauldavaks, ei muutuks vägistatuks. Ja esitaja peab seda teksti oskama hästi ja õigesti esitada.

Kui meloodia rütm sammub teksti rütmiga ühtlaselt, loomulikult, siis on esitaja ülesanne kerge. Läheb aga meloodia rütm vabamaks, noodid võtavad laiema kuju, siis on esitaja ülesanne raskem. Siis peab ta teadlik olema õige paljudest võtetest, kuidas teksti loomulikku kuju ja keele ilu säilitada.

Võtame need võtted lähema vaatluse alla.

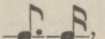
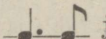
50

1. Kan-nel ar-mas, kan-nel kal-lis, kan-nel kul-la-kee-le-li-ne.
2. Põh-ja-pii-ril seii-sis pe-re, tu-gev ta-lu kal-ju-del-la.
3. Samm-mu-gem nüüd saηη-gar-samm-mu, kaηη-ge-las-te kaηη-get samm-mu.

Siin on iga noodi kohta oma vastav tekstisilp ja võiks eeldada, et siin teksti hääldamine sooritatakse vigadeta. Ometi siin tehakse kaks teksti hääldamise põhiviga (esma- ja kolmandavärteliste sõnade hääldamine).

Näide 1. Siin on kõik sõnad teisevärtelised. Et teisevärtelisi sõnu on kõige kergem hääldada, siis siin hääldamisvigu ei teki, välja arvatud erandjuhtum, kus mõni viimast sõna *keeleline* vahest *keeleliine* hääldab. Märk hoiatab selle eest.

Näide 2. Siin kohtame peale teisevärteliste ka esma- ja kolmandavärtelisi sõnu. Esmavärteliste sõnade hääldamisel lauldakse esimene silp liialt laia vokaaliga, näit. *pere* asemel *peere*, *talv* asemel *taalu* jne. See on hääldamise üks põhivigu. Siin peame neid vokaale hääldades nende piirjooni kokku tõmbama (vt. lk. 45), õigemini: ei tohi neid lasta laiail valguda.

Kolmandavärteliste sõnade rütm on ju , jne., kuid siin peame neid sõnu laulma võrdsetel rütmidel, ja see teebki siin sõna

seisis hääldamise keerukaks. Tavaliselt laudakse seda sõna antud näites teisevärtelisena, niisiis mitte *seisis*, vaid *seisis*, nii nagu kirjaski seisab. See on üldine ja suur viga, et kolmandavärtelisi sõnu ei laulda küllaldase raskusega esimeses silbis. See on teksti hääldamise teine suuremaid põhivigu. Niisiis: võrdsetel nootidel laudakse esmavärteliste sõnade esimene silp liiga laialivalguvalt, kolmandavärteliste sõnade esimene silp jälle liiga kergelt. Ainult teisevärtelised sõnad laudakse õigesti.

Õige hääldamise saavutame: 1) piirame esmavärtelise sõna vokaali normaalsuse suunas: me ei häälda seda mitte maksimaalse noodaja laiuselt, vaid veidi piiratult, kerge *staccato* taoliselt, 2) anname kolmandavärteliste sõnade esimesele silbile väljatõstvalt õige raskuse ja kaalu. Ja niisiis on õige laulda: *Põhjapiiril seisis pere*, mitte aga *Põhjapiiril seisis peere*, nii nagu tavaliselt seda tehakse.

Näide 3. Siin on kõik sõnad kolmandavärtelised. Harjutada neid võrdsetel nootidel õigesti laulma: *Samm-mu-gem nüüüd saṅṅ-gar-samm-mu, kaṅṅ-ge-las-te kaṅṅ-get samm-mu.*

51

	1. Ä - - - ra	tu - - le	tuu - - le	pää - - le
Laulda:	2. {Lu - - - ti - - - ka - - te	loṽ - - pu - - ta - - da,		
	{Lu...už - ti...iķ - ka...až - te	lo...oṽ - pu už - ta - - da,		
Laulda:	3. {Uss - - ki rōō - - mu	tun - - neb	mul - - las,	
	{U...uss - ki rōōō - mu	tu...un - ne...eb	mu...ul - la...as,	
Laulda:	4. {Ants läks met - - sa,	püss - - ki	sel - - jas,	
	{A...ants lä...äks me...ett-sa,	pü...üss - ki	se...el - ja...as,	
	5. A...nts lä...ks me...tt - s...a,	pü...ss - k...i	se...l - ja...s,	

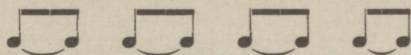
	1. e - - - ga	lu - - - me	luu - - - le	pää - - - le.
	2. {si - - - ti - - - ka - - te	so - - - pu - - - ta - - da.		
	{si...iž - ti...iķ - ka...až - te	so...oṽ - pu...už - ta - - da.		
	3. {ku - - - rat pōr - - gus	kōn - - geb	kul - - las.	
	{ku...ra...at pō...ōrr - gu...us	kō...ōṅṅ - ge...eb	ku...ul - las,	
	4. {kül - - - lap sääļ on	ka - - - ru	väl - - - jas.	
	{kü...üll - la...ap sää...ääl o...onn	ka - - - ru	vä...äl - jas.	
	5. kü...l - la...p sää...l o...n	k...a - - r...u	vä...l - jas.	

Siin esineb meil juhtum, kus sõna silbile lauldakse rohkem kui üks noot. Antud juhul on neid kaks; neid võib aga olla ka kolm, neli ja veelgi rohkem.

Kuidas hääldada siin silpe ühelt noodilt teisele üle minnes?

Näide 1. Kui silp lõpeb vokaaliga (lühikese, pika või ülipikaga), siis üleminek ühelt noodilt teisele, ühtlasi järgmine noot lauldakse sellel vokaalil (sest siin teist võimalust ei olegi).

Näide 2. Kui eelmine silp on lahtine, aga järgmine algab *p, t, k*-ga, siis üleminek ühelt noodilt teisele toimub eelmise vokaaliga ja järgmine noot lauldakse sama vokaali ning järgneva *p, t, k* sulgeva osa

liitega: *si-ti-ka-te = si.....it̃ - ti.....ik̃ - ka.....at̃ - te* jne.

Näited 3, 4. Kui silp on kinnine, siis silbi vokaal lõpetab eelmise noodi ja alustab järgmist nooti, mille juurde liituvad siis vastavad konso-

nandid: *Uss = u.....uss, läks = lä.....äks, mul-las = mu.....ul-la.....as* jne.

Nägime, et vokaalide osatähtsus noodilt teisele üleminekul on väga silmatorkav. Mis saaks küll laulust, kui me hakkaksime 5. näite järgi laulma? Esiteks kaotaks tekst loomulikkuse ja teiseks kaotaks laul oma laulvuse. Vokaale konsonantide vahel ära kasutades me aga selle õige laulvuse saavutamegi, sest tegelikult ju vokaalidel me laulamegi.

Vokaalid konsonantide vahel üleminekuhohtades annavad sõnadele laulvuse, aga ühtlasi ka peegeldavad teatava määrani sõna või silpi. See peegeldus on aga väga tarvilik moment teksti õiges hääldamises (sellest põhjalikumalt allpool), mis aitab õige suurel määral sõna õiget kuju säilitada või õiget muljet meelde tuletada.

Silbi peegelduse märgiks tarvitame punktiiri või lainelist joonekest silbi häälikute vahel: *põ.....õr-gu...us, ka...ar-ga...as* jne.

Kui nüüd võrdleme näidete 2, 3 ja 4 tavalisi tekste laulus sooritavate tekstidega, siis näeme, et sooritamine on siiski kaunis keerukas, ja meil peab juba veidi teadmisigi olema selleks, et seda õigesti teha. Ühe sõnaga: me peame õppima, et osata õigesti lauluteksti hääldada.

52

Ä.....ä - ra sõ.....õit - le, e.....e - maķ - ke - - - ne,
Ka.....al - lis me.....e - - ri, ka.....au - nis me.....e - - ri,

tu.....u - lin hil - ja ko - ju ma.
sü.....ü - gav, suur ja si - ni - ne.

Võtsime meloodia, kus ühel silbil tuleb laulda kolm nooti. Siingi lahendame ülesande analoogiliselt eelmisele. Pangem aga tähele: kui me siin ei taha laulda *ära* asemel *äära*, *emakene* asemel *eemakene*, *tulin* asemel *tuulin*, *meri* asemel *meeri* ja *sügav* asemel *süügav*, siis anname keerutuse kolmandal noodil lühikese, kerge *staccato* taolise vokaali uuesti, mis eelmiste nootide vokaalist kergelt eraldub, ja saamegi peegelduse kaudu enam-vähem õige sõnakuju.

Üldiselt märkigem siin seda, et keerutused ühel silbil ei moonuta sõnakuju nii palju kui ühtlane pikk noot.

Lauludes esineb sageli kohti, kus sõna lühike vokaal langeb pikale noodile. Selle juures näib paratamatuna sõnarütmi ja isegi sõna mõiste moondumine. Lühikese vokaali sattumine pikale noodile on paratamatu. Sõna kuju ja mõiste säilitamine on aga esitaja mure: ta püüdku sõna laulda nii, et sõna rütm püsiks võimalikult loomulikku- sele lähedal, et loomulik sõnakuju ja -rütm, vaatamata mõnesugustele venitamistele, ikka vastu peegelduksid.

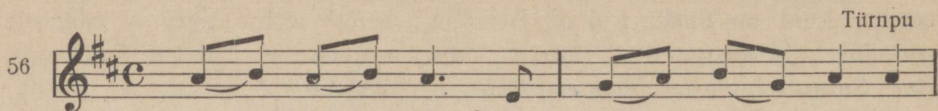
Võtame näite:

53

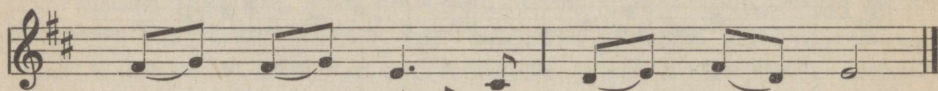
1. Ä - - - - ra sõit - le, e - - - - ma - ke - ne!
Laulame: Ä.....ä - ra sõit - le, e.....e - maķ - ke - ne!
2. An - - - - na an-deks, kul - - - - la - ke - ne!
Laulame: A.....an - na ann-deks, ku.....ul - laķ - ke - ne!

Näide 1. Sõnas *ära* on silp *ä*-venitatud kahe esimese noodi ulatuses. Lauldes me ei anna aga siin lihtsalt pikka *ä*-d, mis sõna hoopis *ära*

1) Kui esmaväteliste sõnade esimesele silbile satub pikem noot, kui sõnarütm seda lubab:

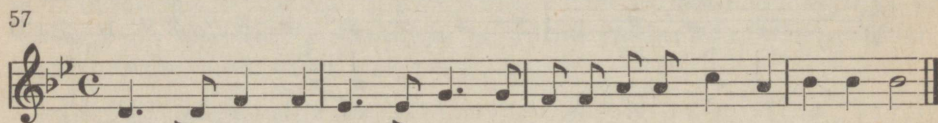

1. Ta - - - sa, ta...a - sa, tuu - - le.....ek - ke - ne,
2. Hi.....il - ju mi...i - na u - - ne - - lauu - lu
3. E - - - ga mä...ä - gi mu.....ull - le mäη - gi,
4. Kee...eel o...onn se...e - gi se.....ell - li - - del - la,

- ä - - - ra...aĩ - ta...ad mu a...arm - sa - - ma.
 su.....ull - le ta...a - han la....au - le.....el - da.
 kü.....üη - ga....as mu.....ull - le kõ - - ne - - - le.
 me...eiist - ri....il mõ...õĩ - te mõ - - ra - - - ne.

2) Kui II välte esimesele silbile, mis lõpeb lühikese vokaaliga, aga teine silp algab *p*, *t*, *k*-ga, satub pikem noot:

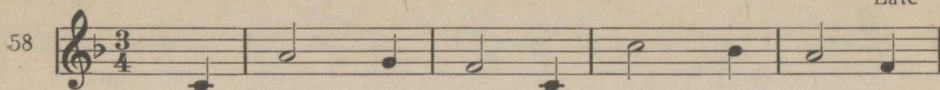
1. Ju...uk - ku Juss - si ju...uĩ - tus - tas, et ku - da te - ma pul - mas pum - mel - das.
2. Ka...ap - pa kal - ja ka...al - laĩ - ti ja no - be - das - ti nal - ja nal - laĩ - ti.
3. La...ak - ka luu - gil lukk o - li ees, kuid to - ru - pil - li hää - li kos - tis sees.

Siin võib ilma peegelduseta juhtuda sõnamoonutusi, nagu: *võta* — *võõta*, *jäta* — *jääta*, *kapa* — *kaapa*, *laka* — *laaka* jne.

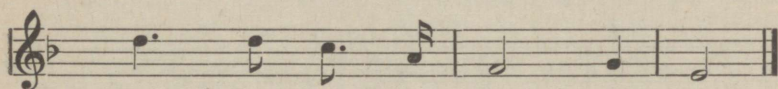
Siin jälgida ka hoolega lahtist silpi sulgeva hääliku häälendamist!

3) Kui teisevärtelise sõna esimese silbi a) lühikese vokaali ja pika konsonandi ühendusele, b) II vältelisele diftongile või c) konsonandiga lõppevale pikale vokaalile satub pikem noot:

Läte

1. Kuld - - ra.....an-na \checkmark - - ke, kuld - - ra.....an-na \checkmark - - ke, mil
2. Mu ne.....ei - u \checkmark - - ke, mu pe.....ei - u \checkmark - - ke, nüüd
3. Sa, mee.....ees - te meel, oh paa.....aas-tu veel! Kuid

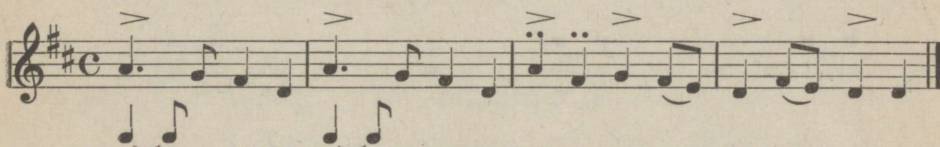

- jõ.....õu - ab laev su ka.....al - da - - le ?
 va.....ai - nu pää - - le la.....au - le - - ma!
 õ.....õl - le a $\eta\eta$ k - - rud o.....onn ju teel.

4) a) Kui pikal noodil asuv kolmandavärtelise sõna ülipika vokaaliga esimene silp lõpeb konsonandiga; b) kui ülipika vokaaliga silbile järgnev silp algab *p*, *t*, *k*-ga; c) kui on vaja saavutada pikal noodil III vältelise diftongi pinget või d) üldse kolmandavärtelise esimese ja teise silbi vahelist sisehäälikute raskust ja pinget:

59

T. Vettik

1. Kuu...uul-ge, kui-das kuu...uus-ke-des-sa kä - o - lin-nu...ud kukk-ku lõo-vad.
2. La...au-lud käi-vad laa...a \checkmark -ta möö-da, ise mina mütt-ta...an maa-da möö-da.
3. Mi...iss need oh-jad me...eii-da hoiid-vad, si - de-med mi...iss seo-va...ad meii-da.
4. La...auul-ge, poi-sid, la...auul-ge, pei-ud, laaul-ge, nai-se...ed, laaul-ge, nei-ud!
5. Ha...akk-kan lauu-lu la...ass - ke-mai-e, lau - lu - viii - si vee-re...e \checkmark - ta - ma.
6. Võ...ött-kem, vel-led, va...ahh-valt laaul-da, pa-e päääl-la põ - ru...u \checkmark - ta - da!
7. Tõ...õu - se, loo-mus, la...a $\eta\eta$ -gu-ses-ta, sirr-gu rä $\eta\eta$ -ga...as - ta ra - - jus-ta!
8. Sa...amm-mu-gem nüüd sa...a $\eta\eta$ -gar-samm-mu, ka $\eta\eta$ -ge-las-te ka $\eta\eta$ -ge...et samm-mu!
9. Ka...a $\eta\eta$ -get meest ei kõ...õi-da kõi-ed, peaa eii kinn - ni rauu-da - pae-lad.

5) a) Ühesilbilistes konsonandiga lõppevais sõnades ja b) ühesilbilistes diftongi sisaldavais sõnades, kui need on pikemal nootidel:

Jahilaul

F. Saebelmann

60

Nüü...üüd, ja...a - hi - sõ...õb - ra...ad, ru...ut - ta - ke, meiid
Vaa...aat', puu - - de la...ad - vu...ul pu...u - ne - tab ju

hüü - ab kokk - ku sa...arrv! Ja ro...oηη-gi e...enn - di...id
se...ell-ge e - ha ko...oiit! Ja u...u - du pe...ell - gu

seaa - di - ge, ett tä...äiis saaks me...ei - - e a...arrv.
ki...i - huž - tab, ett a...all - ga - - da võ...õiiks sõ...õiit.

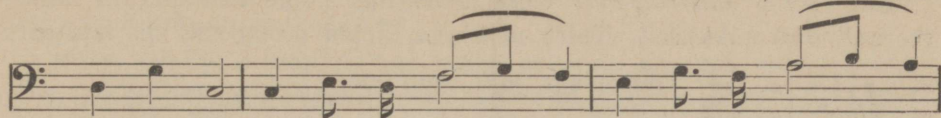
Tuljak

61

1. Kas va - hest kuu meil ku-mab ju, või näen päi-kest hiilg-va
2. Oi jum - mel ju...utt, küll on meil ru...utt: mil - lal saa-me õl - led

*) Tõ.....õnn

*) Ma.....ann

sä - ra sees? See on ju 1) Tõ.....õnn,

2) Tõ.....nn

3) Tõnnnn

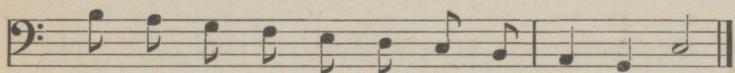
sääl ka ta Ma...ann,

" " " Ma...nn,

" " " Mannnn,

kal - la - ta? See viηη - gus ju.....utt,

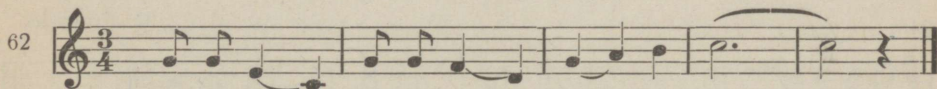
et lah - ti nu.....utt:

ka - he - ke - si sam - mu - vad nad kä - si käes.

meil on rõõm vaid tral - la - ta ja mal - la - ta.

Siin sõnade *Tõnn-Mann* häädamisel kõigepealt kasutada peegeldusreeglit (näide 1): peegeldus anda kaunis lühikese *õ-a*-ga ja hästi kumisevalt väljakõlava *n-ga*! Kui aga ei suudeta *n*-häälikut küllalt kõlavalt helisema panna, siis tarvitada näidet 2. Siin saame ka päris loomuliku sõna. Kolmandat näidet, mida mõned koorid ka harrastavad, kus vokaalid *a* ja *õ* lauldakse võimalikult lühikestena ning suunatakse kogu tähelepanu *n*-häälikule, ei julge ma küll soovitada, sest see mõjub kabaareliku meeolulaulja lemmikvõttena, ja nii me tegelikult keeles neid nimesid ka ei häälda. Näide 2 võib kõne alla tulla ainult ülaltoodud näites ja analoogilistel juhtudel. On aga noot pikem või on noodil keerutus, siis tuleb kõne alla vaid näide 1 kui põhireegel. (Laula ülaltoodud näidet ka *) märgitud nootidega!)

Mi - nu Tõ.....õnn, mi - nu Ma...ann, rõõ - - mu - ka.....ann.

(Tõnnnn)

(Mannnn)

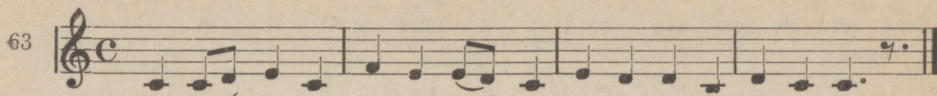
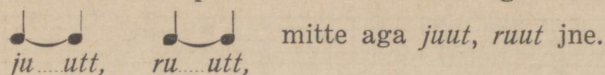
(-kannnnnnnnn)

Siin alumine näide küll ei sobi teksti häädamise kõlavuse, keele iseloomu ja esteetilisi seisukohti arvestades.

Laulda „Tuljaku“ viisil ka järgmist laulusalmi:

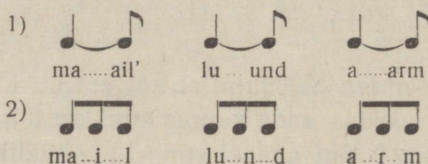
*Oi, jummel-jutt, küll on meil rutt: millal saame õlled kallata?**See vingus jutt, et lahti nutt: meil on rõõm vaid trallata ja mallata.*

Siin sõnu *jutt-rutt-nutt* oleks meloodias kõige loomulikum laulda veerandnoodi pikkuselt. Tuleb neid aga laulda poolnoodil, siis laulame:

1. Ve - li, hel - la vel - le - ke - - ne, tee meil kii - ku kii - tus - mail'.
2. Põh - ja - - tuu - led too - vad tuis - ku, too - vad tuu - les lai - a tund.
3. Mi - nu me - si - mem - mek - ke - - ne, mi - nu kul - la - kal - lis arm.

Kas hääldada ühesilbilisi sõnu lausete lõpus veerandnoodil punktiga peegeldusega või ilma?

Ühesilbilisi sõnu, eriti kui need sisaldavad diftongi või helisevaid konsonante, võime lause lõpus hea eduga laulda ilma peegelduseta, jagedes häälikud noodi sisemisele rütmile nii, nagu näide 2 esitab. Selle sooritamine on võrdlemisi kerge — hääldada sõna häälikud selgesti ning üksteisega teatavas lahedas sidemes — ja olemegi ülesande sooritanud. Soovitan niisugustel juhtudel lauldagi peegelduseta, sest siis on tagajärg kõige loomulikum.

Seda võtet võime kasutada ka lausete keskel:

64

G. Ernesaks

Ka siin on see võte loomulikum, sest peegeldamisvõtte kolmanda vältel raskuse sooritamisele jääb siin vähe aega. Kuid see võte nõuab head oskust, et see tuleks ühtlaselt ja täidaks noodi aja loomulikult. Sooritamisel kasutada samu näpunäiteid, mis eelmisegi harjutuse puhul.

64

Kasutada mõlemaid võtteid, nii peegeldusega kui ilma, kuidas paremini sobib ja kumb on jõukohasem.

Mida kiiremas tempos laul liigub ja mida lähemale teksti hääldamise tempo läheneb kõnekiirusele, seda tarbetumaks muutuvad peegelduse reeglid. Selles võib veenduda, lauldes näiteks lk. 61 „Kuulge, kuidas“ või „Nüüd jahisõbrad“ (lk. 62) poole kiiremas tempos (*alla breve*).

Kokkuvõte. Sõnade ja silpide peegeldamine on tarvilik 1) esimesel silbil: et säilitada või peegeldada meloodia pinnal võimalikult palju sõna õiget vältet ja rütmi, seega vältida sõna moondumist, mis sageli muudab ka sõna mõtte, ja 2) järgmistel silpidel: et korraldada meloodia mitmekesistel käikudel silbiosade reeglipärast, kõlavat ja ilunõuetele vastavat hääldamist.

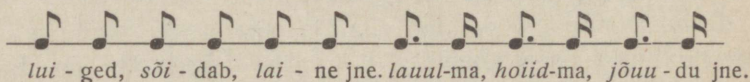
Pegeldamist noodi sisemise rütmistamise kaudu sooritame mõnikord tugevamini, mõnikord nõrgemini, olenevalt laulu iseloomust. See jääb juba koorijuhil või laulja-solisti maitse määrata. Üldiselt ei tohi see aga sündida liiga esiletükkivalt, markeerides, vaid tagasihoidlikult, sisemiselt, mõnikord vaevalt märgatavalt, peaaegu mõttes.

Diftongide laulmine.

Vokaalühendeid *au, ui, oe* jt., mis esinevad ühes silbis ja mida hääldatakse seotult, ühe hingamistõukega, nimetatakse diftongideks.

Kui diftong koosneb kahest lühikesest vokaalists, mis oma pikkusest kokku võrduvad pika vokaaliga, siis on diftong II vältes; ühtlasi kõik sõnad, mis sisaldavad II välte diftonge, on teisevältelised. Näit.: *lau-lab, koi-dab, loi-dab, kau-nis, lõi-ge* jne.

Kui aga diftong koosneb ühest lühikesest ja teisest pikast vokaalists, näit. sõnas *lau-ma* = *lauul-ma*, kus *a* on lühike, *u* aga pikk, mis oma pikkuselt kokku võrduvad ülipika vokaaliga, siis on see diftong III vältes, ühtlasi ka kõik sellist diftongi sisaldavad sõnad kolmandavältelised. Näit.: *naii-si, kauu-gel, hoiid-ma, muui-ga-ma* jne. Ka kõik ühesilbilised diftongi sisaldavad sõnad on III vältes. Kokkuvõte: diftongi sisaldavad sõnad on teise- või kolmandavältelised, rütmidega:

Kui II välte diftongil mõlemad vokaalid esinevad võrdses pikkuses, siis ka laulmisel sellest kindlasti kinni pidada ja laulda need võrdselt!

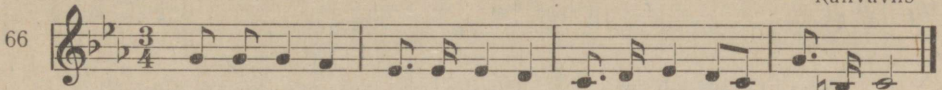
J. Kappel

Kolmandavältilise diftongi teine vokaal on pikem esimesest. Foneetilises transkriptsioonis kirjutame teise vokaali kahekordse tähega. Laulmisel see ka vastavalt sooritada! Seejuures ei tohi aga esimese vokaali pikkust lühendada ja kramplikult ruttu teisele vokaalile üle minna, seda eriliselt venitada! See võib mõjuda ebaesteetiliselt. Vokaalide vältuse suhe olgu umbes 1:2. Vokaalide ühendus olgu ümar ja ilusa ning ladusa

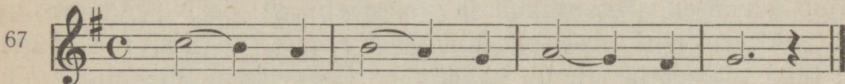
kaarega. Rõhk jääb esimesele vokaalile: sõuud-ma, jõuud-ma, uii-nu-ma, oii-ga-ma jne.

Rahvaviis

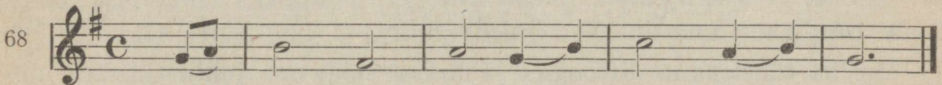

Kal - lis Ma - ri, kauu-gel e - lad, kauu-gel e - la ad, kall-liķ - ke.
 Pi - sar laηη-geb mull - le sill-ma, laηη-geb mull-le lauu-ge - le.
 Ta-han sõuu-des sinn-na jõuu-da, sinn-na jõuu-da jõuu-lu-kuul.

Diftongide (nii teise- kui kolmandavärteliste) laulmine pikkadel nootidel lahendada peegeldamise teel!

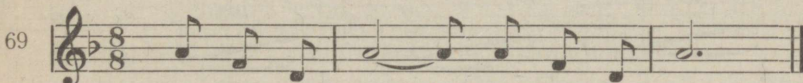

Kirjutatud : Kau - - - nis, vaik - - - ne, sui - - - - ne öö.
 Laulda : Ka.....au - nis, va.....aiik - ne, su.....ui - ne öö.
 Kirjutatud : Leid - - - sin lõi - - - me lau - - - - lu - - le.
 Laulda : Le.....eiid - sin lõ.....õii - me la.....au - lu - - le.
 Kirjutatud : Sõi - - - dan sõu - - - des Sai - - - - ma - - le.
 Laulda : Sõ.....õi - dan sõ.....õuu - des Sa.....ai - ma - - le.

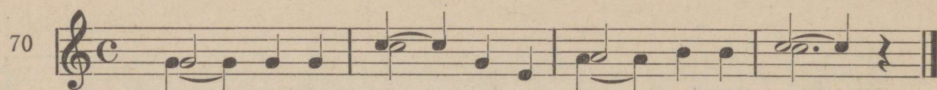
Mi is pä...aiik-se pooo - le — nä...aiit - ta... ab tee...eed.
 Mu la...au - lu...ul, lee - lo.....ol, sü...ün - ni - - - - maa...aal.

Pikkades nootides ühesilbiliste, diftongi sisaldavate sõnade häändamist (III välde) võime lahendada kahel teel. Kui sõna lõpeb vokaaliga, siis võime viimast vokaali, mis on ühtlasi ka diftongi pikk vokaal, venitada:

Eks tei - - e tea....., eks tei - - e tea.....
 Mind mee - les pea....., mind mee - les pea.....

Lõpeb aga diftongi sisaldav ühesilbiline sõna konsonandiga, siis lahendame küsimuse jällegi peegeldamise teel:

Ta.....aee-vas - se tõ...õuus-ku me loo.....oož - tu - se lo.....oiitt.
 Ka.....a - ja see ka.....ai - gub ja ka.....auu - ge - le 'kä.....äiib.
 Va.....app-ra - le sii.....iis - ki jääb vii - - - ma - ne võ.....õiitt!
 Ka.....auu-ge-mal pa.....aiis - tis see põ.....õhh - jaž - tu ha.....auud.
 Rõ.....õ - huv ja ra.....ass - ke kui roo.....oos - te - ne ra.....auud.

Kõige selle juures hoiduda aga III välte diftongi teise vokaali üli-forsseerimise eest, nagu *päiiiiikse, näiiiiitab* jne., kus diftongi esimene vokaal laudakse kramplikult lühikesena, teine aga võimalikult pikalt. See mõjub äärmiselt diletantlikult ja ebaesteetiliselt. Selline maneer on kergesti nakkav, eriti meie seltskondlikus laulus, kus isegi II välte diftongi teist vokaali ja muidki häälikuid forsseeritakse äärmuseni.

- Näit.: 1) Kos arrrrrsa esä kallis katuss mu varrrrjas väiiiiikest latsekest.
 2) Kari minul mängib *karrjamettsass* jne.
 3) Tiiderattass, taaderattass, vanaeide vokirattass.
 4) Meeleldi *naiiisi* ma *suudleksinnnnnn*.

Ilmselt võib siin tunda Sarah Leander'i mõju, kas või laulust „Ichhh liebe dichhhhhh und du liebst michhhhhh“.

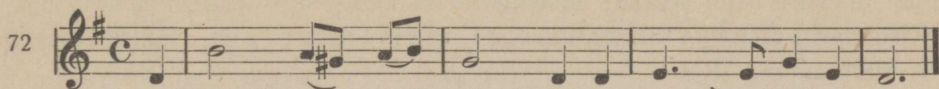
Erilist tähelepanu diftongide laulmisel nõuavad juhtumid, kus diftongile satub mitu nooti — keerutus melodias. Peareegel laulmiseks on siin: käik ühelt noodilt teisele teha esimesel vokaalil ja viimasel noodil laulda **diftong täielikult** (peegeldusvõte).

Teisevälteline diftong:

Kirjutatud: Koi - - - - dad, loi - - - - dad, päi - - - - ke - - - - ne.
Laulda: Ko.....oi - da.....ad, lo.....oi - da.....ad, pä.....äik - ke - - - - ne.

Kirjutatud: Koi - - - - - dad, loi - - - - - dad, päi - - - - - ke - ne.
Laulda: Ko.....oi - dad, lo.....oi - dad, pä.....äik - ke - ne.

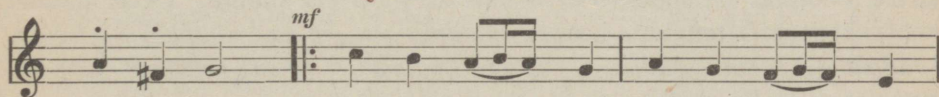
1. Oh la...au - la ja hõ...õis-ka, sest la...au - lu aeg on käes.
2. Oh la...auul-ge...em nüü...üüd va...app-ralt, et ka...a - jab mets ja maa.
3. Veel jõ...õuu-du o...onn la...au - lul ja jõ...õuu-du lauul-ja - tel.
4. Nüüd pa...aii - su - ge...em, pu...ur - jed, ja la...aii-ned, lakk-su - gem.

Vaikne valgus.

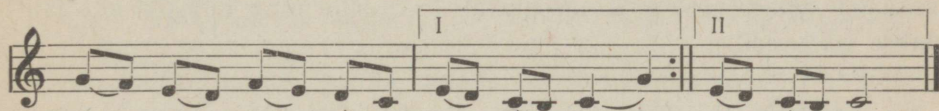
Prantsuse viis

Va...aiik - ne vall-gus, ko...oi - du all-gus ke...errk-kib kau-nilt
 To...or - mi kee - ris la...aini - te lee - ris tõ...õu-seb, möll-lab

kõrr - gel - le. Kauu - neil kii - - - ril, tae - va pii - - - ril
 me - re pääl. Loo - dus - luu - - - les, tor - mis, tuu - - - les

ko...oi - da...ad, lo...oi - da...ad, pä...aiik-ke - ne. — pä...aiik-ke - - ne.
 ka...ai - gu...ub la...aini-te la...au - lu - hää...ääl. la...au - lu - - hää.

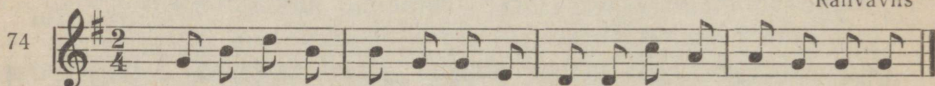
Kõiki seni käsitletud diftonge nimetatakse keeleteaduses põlis-diftongideks (ka algupärasteks diftongideks).

On aga veel üks liik diftonge sisaldavaid sõnu (genitiivis), nagu: mäe, käe, jõe jne. Nende sõnade vanemad vormid on olnud ilma dif-

tongideta: *mäe — mä-gen, jõe — jo-gen, käe — kä-den*. Aja jooksul, keele arenedes, on esimese ja teise silbi vokaali vahelt konsonant kadunud ja teise silbi vokaal moodustab esimese silbi vokaaliga diftongi. Niisuguseid diftonge nimetatakse hilisdiftongideks. Hilisdiftongid on kolmandas vältes.

Tänapäeva eesti ühiskeelee hääldamises on põlisdiftong ja hilisdiftong häälduslikult võrdsed, mõlemad kuuluvad ühte silpi. Kuid rahvaluules esineva hilisdiftongi vokaalid jagunevad värsijalas sageli eri silpideks: *kä-o-ke-ñe, kul-da-lin-du; tu-a ta-ga tam-me-ke-ne; kol-mas jõe kol-ga pää-le* jne. Sama toimub ka rahvaviisides, kus kumbki vokaal evib omaette iseseisva silbi funktsiooni ning lauldakse kumbki eri noodil:

Rahvaviis

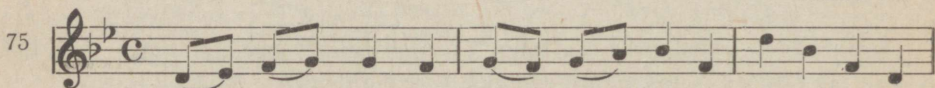
1. *Pe - a* pes-tud me-re-veel-la, *kä - ed* kul-ler - kup-pu-del - la.
2. *Nut-ke, õ - ed,* nut-ke, ven-nad, *ka - o - ke - sed* kan-na - ta - ge.
3. *Küll tien tüö-dä,* ei tä - nä - tä, *nä - en* vae - va, van-nu - tak - se.
4. *Va - on* ve - te voo-gu - des - se, *ka - on* mus - ta mul - la al - la.

Näited 3 ja 4 kinnitavad, et ka nn. kontraktsioonidiftongide vokaalid lauldakse rahvaviisis kumbki eri silbina. (Veel näiteid kontraktsioonidiftongide kohta: *pidama — pe-an, siduma — se-on, säädma — sä-en, seadma — se-an, teadma — te-an, needma — ne-an, vedama — ve-an, laduma — la-on* jne.).

Siit teemegi järelduse: kui hilisdiftongile või kontraktsioonidiftongile satub viisis kaks nooti, siis on siin sobivam laulda üks vokaal ühel, teine teisel noodil, s. o. diftongi sisaldav sõna murdub diftongi vokaalide vahelt pooleks ja moodustab kaks silpi ning kumbki silp lauldakse eri noodil.

Rutta.

Itaalia viis

1. Ru...utt - ta, rutt - ta, ruu - - na...*äk - ke - ne,* *ve - a* va - gu
2. *Õ...õηη - ge* se - an, *võ...õrrk - ku* ve - an, *mä - e* all - la
3. *Va...aiik - se* elt va - on, ka auu - ge ei' *ka - on,* sa - o all ma

vi...ir - ga...as - ti, õ...õhh-tu sõu - ab, õ...õhh-tu jõu - ab,
 sõ...õu - a...an ma. Peaa, ma pe - an, peaa ma pe - an
 sa - - - hi...is - tan. Kõ...õiiik-ki ne - an, vi imm-ma ve - an,

pe - a rauu-geb päik-ke - ne, pe - - a ra . auu-geb pä äik-ke - ne.
 jõ - e pääa - le jõuu-de-ma, jõ - - e pääa - le jõ . õuu-de - ma.
 pe - o päääl ma pei - buž-tan, pe - - o pää . ääl ma pe - ei - bu uf-tan.

Selles harjutuses esineb nii põlis- kui ka hilis- ja kontraktsiooni-diftonge. Võrrelda nende täitmist ja laulda neid õigesti.

Analoogiliselt hilisdiftongidele lauldakse ka rahvalaulu leelutusi:

Rahvaviis

76

 Muud küll käi-sid kir-ku-tee-da, võ - e - - - - o, võ - e - - - o.
 Mi - na käi-sin kar - ja-tee-da, võ - e - - - - o, võ - e - - - o.

Rahvaviis

77

 Lin-nu kak-kes lik-kes sai - e, jo - e - da, jo - e - da, a-lamb töö.

Meloodia keerutustel jäävad jagamata mitmuse partitiivis (osastavas) esinevad diftongid: kal-leid, tüt-reid, pisa-raid, viiu-leid jne. Neid käsitada põlisdiftongide reegli kohaselt:

kal - le...eid, tüt - re...eid, pi - sa - ra...aid, vii - u - le...eid jne.

Kokkuvõte. I rühm: põlisdiftongid ja mitmuse partitiivis esinevad diftongid; II rühm: hilisdiftongid, kontraktsioonidiftongid ja rahvaluule

leelutused. I rühma diftongi vokaale laudakse ühelt noodilt teisele minnes peegeldusvõttega (vokaalid jäävad jagamata), II rühmas vokaalid jagunevad üks ühte, teine teise silpi.

I rühm { *La... au - - lu* — *la... ai - - ne* —
pi - sa - - ra...aid, *vii - u - - le...eid*

II rühm { *jõ - e* *sui - le,* *mä - e* *mai - le*
sind ma *ne - an,* *vim - ma* *ve - an*
jo - e - - da, — *võ - e - - o —*

Need on diftongide laulmise põhireeglid. Vanade rahvalaulikute õige kunstiline vaist on need fikseerinud. Kuid erandeid on kõikjal. Nii võib neid olla ka siin. Kui laulu tempo on väga kiire ja meil lihtsalt ei jätku aega laulda põlisdiftonge peegeldusvõttega, siis jagame diftongi vokaalid, või kui mõnes kohas on sobivam hilisdiftonge laulda peegeldusvõttega, siis teeme seda. Need kõik on aga erandid. Põhireeglid jäägu ikka aluseks.

Laulutehnilisi võtteid.

Legato. Marcato. Staccato. Portamento. Glissando.

A. *Legato.*

Hea laul põhineb pidevale ja ühtlaselt voolavale hingamisele rajatud ladusal tooniandmisel. Ladusale tooniandmisele reastatakse laulu teksti silbid. Silbid sünnitavad igasuguseid kõlanüansse, aga see toimub kõik teatava sidemega. Sidemeks on pidevale hingamisele rajatud heli. Kõik silbid ja helid on üksteisega seoses, kus igasugused „õhugaugud“ on lubamatud. Niisugust ühtlast, pidevat laulmist nimetatakse *legato*'ks (*legato* — seotult).

Siinjuures poleks muide ülearune tutvuda kahe prantsuskeelse terminiga, mida peaks teadma iga laulja ja laulmisega tegeleja. Need on *perlé* ja *savonneux*.

Perlé tähendab „pärlisarnaselt“. Pärlid on reastatud tiheda keena paelale, ilma vahedeta. Ometi hoiab iga pärl alal oma vormi, oma iseisvuse, ilma et ta teisega isegi kokku kleepuks, veel vähem teisesse sulaks. Mis pärle keena seob, on pael, millele nad on reastatud.

Lauldud heliredeli puhul asendab paela rahulikult ja ühtlaselt voolav hingamine, millele reastatakse helid igauks omaette, kuid siiski ilma vahedeta, täielises seoses. Iga heli on omaette puhas nagu pärl kees. See on tavaline, puhas ja õige laulmisviis.

Sõna *savonneux* (loe: savonnöö, s. t. seebiga määritud) tähendab ebapuhast, määritud laulmist, s. o. laulmist ühest helist teisele libistades. See oleks nagu viiuldaja, kes selle asemel, et iga üksikut heli võtta erinevate sõrmedega, libistab ühe sõrmega keelel üles ja alla. Niisugune koogutamise-noogutamise laulmisel, kus ühest helist teisele üle minnes on puudutatud ka kõik vahepealsed helid, on täiesti lubamatu ja ebakunstiline võte. See paljude lauljate-solistide diletantlik harjumus kõlab väljakannatamatult, on hädaohtlik puhtale laulmisele ja takistab igasuguseid tehniliselt keerulisemaid võtteid ja laulu kergust.

Ka *legato* sündigu *perlé*! See on niisama enesestmõistetav kunstiline nõue nagu seegi, et me nõuame klaverimängijalt puhast tehnikat ega salli, et ta ühelt noodilt teisele minnes käega üle klaviatuuri veab, seejuures ka muid vahehelisid kuuldavale tuues, või et viiulimängija näpuga ühelt helilt teisele libistab. Samuti ei saa me sallida kokutajat või pudikeelega näitlejat.

Legato on nii ühekõrguste kui ka erineva kõrgusega helide ladus sidumine. Erineva kõrgusega helide sidumine peab olema küll tihe, kuid seejuures ei tohi puudutada ühtki vahepealset heli. Kui me neid puudutame, siis need saavad kuuldavaks ja siis ongi käes ebapuhas, määritud laulmine — *savonneux*. *Legato*'s me seome erineva kõrgusega helid selle nägematu ja kuulmatu sidemega, mida nimetame **voolavaks hingamiseks**.

Perlé-legato — see on õige laulmisviis. *Legato* on aga laulmise vundament. Kes ei oska *legato* laulda, see ei oska üldse laulda.

Legato kraad oleneb helitöö iseloomust ja on interpreteerimisevõte, mida koorijuht või laulja-solist ise peab oskama valida oma maitse kohaselt helitööle sobivalt.

Legato kõrgeim kraad on *legatissimo*.

Sellist määritud laulmismaneeri (*savonneux*) me ei leia laulukoorides palju, küll aga õige sageli lauljail-solistidel. Mõni otse haiglaselt ujub ühelt helilt teisele ja me kuuleme väga harva puhast intonatsiooni.

Sagedamaid vigu lauljail-solistidel, mis ilusat *legato*'t segab, on tooni otsimine, mis seisab selles, et ei tabata teatavat heli otsekohe, vaid ulatutakse selleni mõnesugusest alumisest noodist alates. Hüppelauaks kasutatakse kõige tavalisemalt mõnd akordinooti või eelmist heli:

A. Thomson

78

Kan - nel ar - - - mas, kan - - nel kal - - - lis.

Tooni otsimine on pahe, mida hea laul ei salli ja millest tuleb hoiduda. Aga ka ühelt toonilt teisele *glissando*-taoline libisemine,

määrimine, mida esineb õige sageli, on lubamatu. Ka sellest tuleb hoiduda, sest seegi rikub head *legato*'t.

Rahvaviis

79

Kuss onn, kuss onn kur-va ko-du, kuss onn ha-al-va a-sek-ke.

B. *Marcato*.

Marcato on rõhutatud laulmisviis. Kerge rõhk märgitakse kergete joonekestega nootide kohal, , ja laudakse teatava kerge vajutamisega ja erilise ekspressiooniga.

Keskmine rõhk märgitakse $> \wedge$, mille laulmisel antakse rõhk kogu silbi raskusega, tugeva tõukega.

Raske rõhk, *marcatissimo*, märgitakse *sf sfz sfz* jne.

C. *Staccato*.

Staccato laulmiseks nimetatakse nootide lühidat, järsku laulmisviisi, mis saavutatakse õhuvoolu katkestamisega, kus iga noodi järel ilmub paus.

Harilik kerge *staccato* märgitakse , s. o. punktidega nootide või noodivarte kohal; terav *staccato* — *staccatissimo* — , s. o. komadega nootide või noodivarte kohal.

Kui *staccato* kestab pikemat aega, märgitakse paarile taktile *staccato* märgid ja edasi järgmine mäрге: *sempre staccato* (ikka, alati *staccato*).

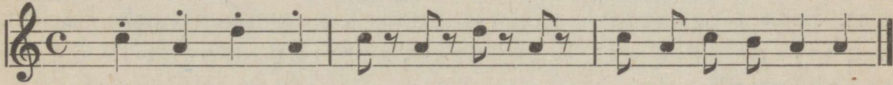
Staccato laulmine nõuab teksti häälendamises erilist hoolt ja distsipliini.

Staccato laulmine on kerge seal, kus sõna silbid on kinnised. Silbi lõppkonsonandid aitavad silpe järsult lõpetada.

(sama, mis *staccato*)

Rahvaviis

80

Kan-nel kum-me, kan-nel kum-me, kum-me, ka-da-ja-ne.

Lahtisel silbil *staccato* laulmine on aga hoopis raskem. Lahtist silpi järsult lõpetada ilma silpi moonutamata nõuab suurt treeningut

ja distsipliini. Lahtise silbi lõppu tahab ikka lisanduda *h*-häälik. Sellest hoiduda!

R. Tobias

81

...ett ma jäll - le kätt - te saak - sin o - ma sü - da - me.
oh-mah süh-dah-meh*)

Mõnikord aitavad lahtisi silpe sulgeda järgneva silbi algkonsonandid *p, t, k* (vaata „Sõnade silbitamine laulus“ lk. 42).

82

sempre staccato Rahvaviis

Vil-lad vaķ-kas, taķ-kud laķ-kas, koļ - ti-kaņ-gas kuķ-ke noķ-kas.

Hoiduda üksikute häälikute markeerimise (liialdamise) eest! Eriti *s* on maias end *staccato* juures laiutama: *vakass, nokass, mokass, metsass, otsass* jne. Anda ilus, kerge *s*!

Staccato tehtagu rahulikult, ruttamata, suure enesedistsipliiniga. Kategooriliselt hoiduda hingamast iga pausi ajal. Hingata nagu tavaliselt — fraaside ja lausete lõpus.

D. *Portamento*.

Portamento on hääle ülekanne ühelt noodilt teisele nii, et teine noot võetakse ennakvõttena veidi varem, eelmise noodi kulul ja kerge libisemisega.

83

Märgitakse: Lauldakse:

Portamento't tarvitatakse sagedamini ülalt alla, harvemini alt üles. Seda tarvitada ainult seal, kus komponist selle on leidnud muusikalisest seisukohast vajaliku olevat ja on selle märkinud!

Sagedane *portamento* tarvitamine laulja poolt annab tunnistust halvast maitsest.

*) Nii seda sageli lauldaksegi.

Eestikeelse tekstiga laulus tuleb meil aga tegelda erikujulise *portamento*'ga, mis on omane vaid eesti keelele. See *portamento* kuju on keelelis-muusikaline, see on eesti *portamento*.

Kui me kolmandavärtelisi sõnu hääldame, siis kuuleme, et sõna intonatsioon vajub esimese silbi lõpus kumeras kaares allapoole kuni teise silbi alguseni. Sealtpäele läheb sõna intonatsioon jälle otsejoones edasi. Näit.:

rõõm-salt, lauul-ma, sünn-ge, ann-d-ma,

Keeleteaduses nimetatakse seda nähtust hääliku intonatsiooni languseks. Esma- ja teisevärtelistes sõnades me niisugust nähtust ei leia, seal murduvad silbid järsult, näit.:

po-jad, lau-la, an-na, võ-ta.

Seda eesti keele häälikute intonatsiooni kaarelist langust ei või me ka laulus ignoreerida, sest siis vägistaksime keele üht omapärasemat käändu. Ei, me anname sellele laulus täieliku eluõiguse, sest ka laulu tekstis peame säilitama kõik keele iseloomulikud omadused.

a)

84

Rõõ - mu - lau - lud rõõ - - mu loo - gu!

Detailed description: This musical example shows a single staff in G major (one sharp) and common time. The melody for the first four measures is: G4 (quarter), A4 (quarter), B4 (quarter), C5 (quarter). The fifth measure starts with a portamento (indicated by a wavy line) from C5 down to B4, then continues with A4 (quarter), G4 (quarter), and F#4 (quarter). The sixth measure has E4 (quarter), D4 (quarter), and C4 (quarter). The lyrics are 'Rõõ - mu - lau - lud rõõ - - mu loo - gu!' with 'rõõ' underlined with a wavy line.

b)

85

Rõõm - salt lauul - des võ - tan looo - - gu.

Detailed description: This musical example shows a single staff in G major (one sharp) and common time. The melody for the first four measures is: G4 (quarter), A4 (quarter), B4 (quarter), C5 (quarter). The fifth measure starts with a portamento (indicated by a wavy line) from C5 down to B4, then continues with A4 (quarter), G4 (quarter), and F#4 (quarter). The sixth measure has E4 (quarter), D4 (quarter), and C4 (quarter). The lyrics are 'Rõõm - salt lauul - des võ - tan looo - - gu.' with 'rõõm' and 'looo' underlined with wavy lines.

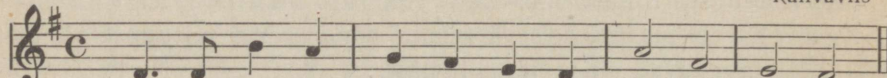
Siin näites *a* kolmandavärtelises sõnas *rõõm-mu* ülipika vokaali kaareline langus tingib ka laulmisel teatavat kerget, vaevalt-märgatavat, õrna toonide siidlõngalist sidet. Selle siidlõngalise sideme saavutame muusikalise *portamento* kaas-

abil. Kuid eeskätt siiski sõna intonatsiooniga. Kui me seda ei teeks, ei saavutaks me kolmandavältelist *rõõ-mu* (ülipika vokaaliga ja kaarelise langusega), vaid teisevältelise *rõ-mu* (pika vokaaliga ja silpide järsu murdumisega), nii nagu selle näite esimenegi sõna.

Näites *b* sooritame samasuguseid vokaalide kaarelisi langusi esimesel, teisel ja neljandal sõnal (kui kolmandavältelistel). Vokaali languse, ühtlasi keelelis-muusikalise *portamento* märgiks võtame lainelise joonekese , mille märgime vastavaile silpidele alla. Nüüd võrdleme nende kahe näite tekste vastavalt omavahel, ja me näeme, missugune mõtteline ja soorituslik erinevus siin ilmneb.

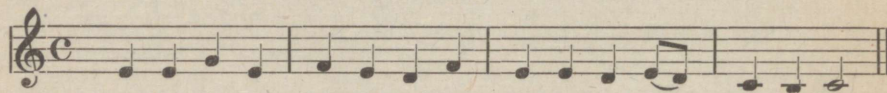
Laula veel ja võrdle järgmiste paarisvärsside sooritamist:

Rahvaviis

86

{	Sääl me rõõ - mul	rõ - ka - ta - me,	ü - les, ü - les.
	Sääl me rõõõ - mu	rõ - ka - ta - me,	ü - les, ü - les.
	Öh - tu - tae - vas	tä - he - tu ja	tu - me - - da - ne.
	Öh - tu - tae - vas	tä - he - ke - sed	sä - de - - le - vad.

Neist näiteist selgub, et *portamento* kasutamine võib kõne alla tulla ainult kolmandavältelistes sõnades juhul, kui meloodia teeb vastavate silpide kohal käigu allapoole. Jääb aga meloodias järgmise silbi noot samale kõrgusele või teeb hüppe üles, ei tule *portamento* kõne alla. Ka ei tule *portamento* kõne alla esma- ja teisevältelistes sõnades, sest selleks puudub keeleline alus. *Portamento* puudumine aga õiges paigas rikub keele loomuliku rütmi, moonutab sõnu, sõnade mõtet ning võib sageli kaasa tuua koomilisi kahemõttelisusi ja laulu labastamistki:

87

Võ - ta see - gi	mai - mu - ke - ne	o - ma hõl - ma,	e - ma - ke !
	see - gi		

Laulge teine sõna ilma *portamento*'ta, saame teisevältelise sõna, s. o. *seek — seegi*, ja lause kõlab üpris halvasti: *Võta seegi maimukene*. Laulame aga selle sõna *portamento*'ga, võtab selle esimene silp kohe vastava (III välte) pinge ja languse kaare, muutub loomulikuks ja lause kõlab õigesti: *Võta seeegi maimukene* jne.

88

Tu - le kaaa - sa, tu - le kaaa - sa, sõb - ra - ke,
tant - su lööö - ma, tant - su lööö - ma mu - ru - le.

Siin pole meil tegemist mitte sõnadega *kaasa* (abikaasa) ja *lööma* (löömamees), nagu tavaliselt laulus kuuleme, vaid sõnadega *kaasa* ja *lööma*. Õiged sõnakujud saavutame siia vaid *portamento*-võttega.

Seni vaatlesime *portamento* tarvitamist peaaesjalikult ülipikal vokaalil. *Portamento*'t tarvitame aga sama eduga ka diftongil, palataal-nasaalil ja helilisel konsonandil.

89

Mi - na laaul - sin kar - ja - lauu - lu, laa - lii - - - luu!
Sa - hin süü - ge, tuul on vii - ge, uu. —————
Sa - da samm - mu o - li amm - mu, nii, nii, nii!

Harjuta *portamento* laulmist. Deklameeri iga kord lause enne läbi, deklameeri selgesti, kindla väldete liigitamisega, siis laula!

90

- Na - gu pää - su, päe - va - linn - du, o - len, kurr - ba, ko - duž - ta.
- O - leks päää - su, lä - heks lenn - du, lä - heks lenn - du lin - nu - na.
- O - leks pää - su, lä - heks lenn - du, lenn - daks laaul - va lin - nu - na.
- Lai - ad laii - ned löö - vad lauu - lu, löö - vad lauu - lu la - du - sat.
- Tõu - seks tuu - led, po - leks päää - su, po - leks päää - su pe - sa - le.
- Lus - til laaul - des võž - tan looo - gu, võž - tan looo - gu lu - ha pääl.
- Oi, sa tae - vas, tä - hed tae - vas, tä - hed tae - va - as tant - si - vad.
- Rass - kes vae - vas see minnd vae - vas, rass - kes vae - va - as va - lu - sas.
- Lem - me - lei - nas, le - his leii - nas, le - his leii - na - as le - he - kuul.
- Sa - hin süü - ge, tuul on vii - ge, tuul on vii - ge vii - na - kuul.
- Ku - jun, ku - jun kauu - ni kaññ - ga, kauu - ni kaññ - ga kaa - sa - le.
- Eii mu me - he - meel eii murr - du, meel eii murr - du me - hi - ne.
- Eii ma viii sinnd vež - te veeer - de, eii ma viii si - innd, vel - lež - ke.
- Mei - e maaa onn meii - le ar - mas, meii - le ar - ma - as ot - saž - ta.

Portamento't tarvitame ka ühesilbilistes kolmandavärtelistes sõnades, nagu näeme näiteist 13 ja 14.

Kolmanda värtle sõnades, kus värtle ei moodustu vokaalist või diftongist, vaid muudest sisehäälikutest ning esimene silp lõpeb *p, t, k, s* ja *h*-ga (kus ei sünni hääliku kaarelist langust), näiteks *paksu, raksu, konksu, lonksu, tupp, patta, lakka, kassi, sähvab*, ei ole võimalik ja vajalikki sooritada *portamento*'t, samuti kolmanda värtle sõnades, mille esimene silp lõpeb *r, l, m, n* või *η*-ga, teine aga algab *p-t-k*-ga, näit. *kerk-kib, tork-kab, pilk-kab, kilk-kab, mülk-kas, lamp-pi, lompi, kamp-pa, rant-ti, pant-ti, panik-ka, ränk-ka* jne.

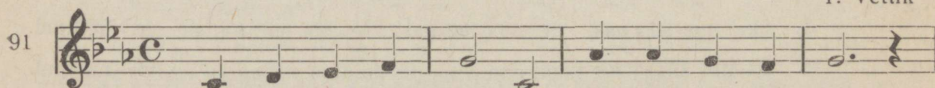
Meie laulukoorid ja lauljad-solistid tarvitavad küll *portamento*'t, kuid ebateadlikult, kobades ja juhuslikult. Sageli see satub küll õigesse kohta, seda sagedamini aga valesse. Valesse kohta sattumine või *portamento* puudumine õiges kohas toob kaasa sõnamoonutamisi, mis mõnikord võib muutuda koomiliseks või isegi labaseks, nagu järgnevaist näiteist selgub. Seepärast peaks koorijuhtidel ja lauljail-solistidel *portamento* küsimus täiesti selge olema.

Seni vaatlesime juhtumeid, kus peame tarvitama *portamento*'t, ja leidsime, et kolmanda värtle sõnad (välja arvatud mõned erandid) kõik seda nõuavad.

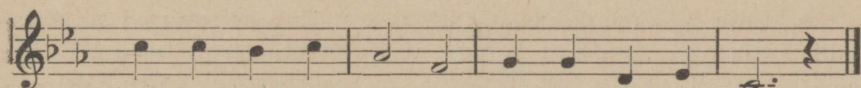
Nüüd vaatame, kus me *portamento*'t ei pea tarvitama ega tohigi tarvitada.

Me ei võiega tohi *portamento*'t tarvitada esma- ja teisevärtelistes sõnades, sest seal puudub keeles hääliku intonatsiooni kaareline langus, millest *portamento* tarvitamine on tingitud. Keeleline alus puudub. Kui me seda aga teeksime, siis oleks see keele loomulikkude aluste jäme rikkumine, mille tagajärjeks on paratamatu sõna muutumine kolmandavärteliseks ja ühtlasi sõna mõtte muutumine. Näit.: *pojad — poojad, suga — suuga, sada — saada, segi — seeegi, maga — maaaga, saada — saada, laulu — lauulu, rõõmu — rõõõmu, looma — loooma, luua — luuua* jne.

T. Vettik

1. Mi - nu kall - lid	<i>po - jad,</i>	ol - ge vii - sak - kad!
2. Lök - suř - ta - me	<i>su - ga,</i>	poo - li ket - ra - - me,
3. Vaař - ta, hom - mik	<i>koi - dab</i>	i - lul hiil - ga - val,
4. Mai - muř - ke - ne,	<i>ma - ga,</i>	uii - nu, ul - liř - - ke,
5. Meits onn must ja	<i>tu - me,</i>	täe - vas tä - heř - tu,

Tei - e ka - ru - tem - bud ol - gu nup - puķ - kad.
i - se poo - le suuu - ga jutt - tu vatt - ra - me.
e - ha - tähh - ti loi - dab ku - mal kau - ni - mal.
kuu onn pil - ve ta - ga, ma - ga, mul - liķ - ke.
sü - gis - öö nii su - me, maa - illm hää - lež - tu.

Siin esinevad kummagi rea teises taktis esma- ja teisevärtelised sõnad (erand: *suuuga*). Neid sõnu tuleb laulda silpide järsu murdumisega, nii nagu see sünnib kõneski, — ilma *portamento*'ta. *Portamento*'ga neid kohti lauldes muudaksime põhjalikult teksti mõtte, sest *portamento* muudab esma- ja teisevärtelised sõnad kolmandavärteliseks, ning lause asemel „Minu kallid pojad, olge viisakad!“ (näide 1) saaksime „Minu kallid *poojad*, olge *viisakad*!“, või „*Laksutame suga*“ (näide 2) asemel „*Laksutame suuuga*“ jne. (Võrrelda teises näites sõnade *suga* ja *suuuga* laulmist!)

Kuid niisugustel hüpetel armastavad lauljad eriti *portamento*'t teha. Niisugustel hüpetel justkui maiustatakse sellega, kavatsedes seega anda erilist tunderikkust, sisemist liigutust või väljendada erilist ekspressiooni. Ometi on see võlts: sellest kategooriliselt hoiduda!

Niisama halb on ka sagedane *portamento* (mõnikord isegi *glissando*) alt üles. Ka see maneer on puhtale laulmisele kahjulik ja soliidisel lauljal tuleks ka sellest hoiduda.

Portamento laulmine ei tohi toimuda ühelt noodilt teisele ujudes, oigamisetaoliselt, kõõluvalt, ei ka *glissando*-taoliselt. Me peame seda tegema väga diskreetselt, kerge, ainult aimatava sidemega. Meloodia intonatsioon põimub sõna intonatsiooniga — kaks hinge sulavad ühte. Ainult siis on see hea, ainult siis on see esteetiliselt mõjuv ja nauditav, mitte aga halva viuldaja ja halva kabareelaulja esitamisviis, kes püüavad mõjuda vaid tundeliste oigamistega ja ühelt noodilt teisele libistamistega. Kuulake head viuldajat ja kuulake dilettanti. Esimene tarvitab *portamento*'t diskreetselt, harva, tema mäng on puhas, *perlé*, teisel aga määratud, intonatsioon must. Esimese mängu kuulame suure mõnuga, see kõlab suursuguselt, õilistavalt-puhtalt, teise mäng on nagu „patuga pooleks“ ja tüütab pea.

Ka hea laulja laul on puhas, särav, mis mõjub esteetiliselt nauditava-
valt, halb laulja aga vigurdab ja väänab igal võimalikul juhtumil, olles
ise arvamisel, et ta laulab „hingeliselt“ või „tundeliselt“. Mõju on aga
odav ja tüütav.

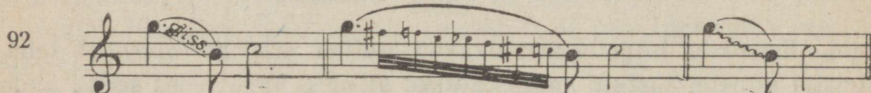
Õiges kohas ja hästi lauldud diskreetne *portamento* hingestab laulu,
teeb selle intiimsemaks, soojemaks, südamelähedaseks ning seob muusika
ja sõna loomuliku hingesidemega. Ebaõigetes kohtades, liiga sagedane
ja ülepakutud *portamento* aga muutub tüütavaks, labastab laulu ja
moonutab laulusõnu.

Kõigest sellest nähtub, et *portamento* tarvitamine eesti vokaal-
muusikas omab erilise seisukoha ja seepärast väärub
selle küsimuse selgitamine nii koorijuhtide kui ka
lauljate-solistide peres erilist tähelepanu.

E. *Glissando*.

Glissando on libisedes, liueldes üleminek ühelt helilt teisele, nii et ka
kõik vahepealsed helid on puudutatud.

Viulimängus sooritatakse *glissando* suuremais intervallides, libistades
sõrmega mööda keelt ülalt alla:

Klaverimängus sooritatakse see efekt, vedades ühe näpuga üles-alla
klaviatuuri valgetel, harvemini ka mustadel sõrmistel:

93

Musical notation for a piano exercise. It consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff, both in 3/4 time. The treble staff starts with a half note G4, followed by a half note A4, and then a half note B4. A slur labeled "glissando" covers a descending chromatic scale from B4 down to G3. The bass staff starts with a half note G3, followed by a half note F3, and then a half note E3. The exercise concludes with a half note D3, a half note C3, and a half note B2. Dynamic markings include "sfz" at the beginning and "molto sfz" at the end. A "Ped." marking is present in the bass staff. An "8-va." marking is placed above the final notes of the glissando.

Ka laulmisel on see efektne võte kasutatav, rohkem küll soololaulus
bravuuryõttena. Soololaulu *glissando* noteeritakse samuti kui viuli-

nootides. Koorilaulus on selline võte väga raskesti saavutatav ja see-
pärast esineb seda ka väga harva.

Toome näite T. Vettiku „Ussisõnadest“:

94

The image shows a musical score for voice and piano. It consists of two staves. The top staff is for the voice, and the bottom staff is for the piano. The key signature has two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 3/4. The score is divided into two measures. Each measure features a vocal line with a glissando (indicated by a wavy line) and a piano accompaniment. The piano part uses a glissando on the right hand and a regular accompaniment on the left hand. The dynamic markings are *p* (piano) and *molto sfz* (molto fortissimo). The vocal line has the word "Söö!" written below it in each measure.

Sellise nõidumis- või manamis-efekti saavutamiseks on *glissando*-võte
väga tabavalt kasutatav. *Glissando*'t nii koori- kui ka soololaulus tar-
vitada muidugi seal, kus helilooja selle on märkinud.

Lauljail-solistidel tahab ka *glissando* tarvitamine suuremail hüpetel,
nii alt üles kui ka ülalt alla, sagedaseks maneeriks kujuneda. Seda ei
saa küll täiesti *glissando*'ks nimetada selle sõna täpses mõttes, kuid
mingi ühelt toonilt teisele lohistamine see on, nii et ka vahehelid kuul-
davaks saavad. Sellisest määratud laulmisvõttest tuleb jällegi hoiduda,
sest see on maitsetu, diletantlik ja puhta intonatsiooni saavutamisele
takistuseks.

Lõppsõna.

Teksti kultiveerimist vokaalmuusikas arendatagu avarast ilu seisukohast ja seotagu see tihedasti laulu üldise iseloomuga, nii et Ilo teeniksid nii luule kui ka muusika. Kuid ärgu laskutagu selles töös pedantselt trafaretsesse nikerdamisse!

Selles raamatus toodud juhised tahavad olla sihtjoonteks, mille toel lahendatakse esilekerkivaid hääldamisprobleeme. Üksikjuhtumite lahendamine tegelikus töös jääb aga asjaosaliste ülesandeks, sest teksti hääldamise probleem on ja jääb ikkagi loovaks probleemiks. Eriküsimusi kerkib üles alatasa ja need peavad ka lahenduse leidma.

Iga laul nõuab oma iseloomu ja meeleolu kohaselt sõnade hääldamises mõnesuguseid erivarjundeid. Mis ühes laulus on hea, võib teises olla hoopis sobimatu. Ühes laulus tuleb rohkem rõhku panna teksti hääldamisele, teises jälle enam muusikale ja sõnad jäävad enam tagaplaanile. Koorijuhi ja laulja leidlik meel ja esteetiline maitse on siin väga mõõduandvad.

1. Madu, musta, maa-alune, kihava, kivialune, halli, aedade alune, pugeja läbi padude!

Sina aga pure puude juuri, söö sina sarapuu südanta, kase oksid sa kabista!

2. Kannel armas, kannel kallis, kannel kullakeeleline avab hääle ärkamaie, lugusida lendamaie, laulusida lõõrimaie.

Neis kahes näites lähevad sõnade hääldamise varjundid põhjalikult lahku. Esimeses näites tuleb hääldada lausudes, nõidudes, torus suuhoiakuga. Vokaalid kõlavad tumedalt, kaetult, neist *u* eriti surutult; konsonantidest kõlab *s* mahlakalt-sisisevalt, *r* tumedalt ja sügavajõuliselt. Teises näites hääldada aga lihtsalt, puhtalt, diskreetselt ja — kullakõnaliselt!

Neis varjundeis on aga oma piir: iga häälik peab jääma kõlama oma spetsiifilise, isepärase värvinguga. Me võime neid laulda tumedamalt, heledamalt, laiemalt, kitsamalt, markant-

semalt jne. Kuid üle piiri me minna ei tohi, nii et *i* muutuks *ü*-ks *u* — *o*-ks jne. See tooks kaasa sõnamoonutusi ja oleks ebaesteetiline.

Ei saa siinjuures ka õigeks pidada vaadet, et kõrgemaile nootidele peaks tingimata sobitatama vaid selliseid vokaale, mis seal end mõnusa-
malt laulda lasevad. See vaade lähtub laulmise mugavuse, mitte aga kunsti seisukohast. Kõiki vokaale peab suudetama laulda igas kõrguses.

On ju tõsi, et osa vokaale on kõrgeil nootidel ebamugavam laulda. See oleneb suu hoiakust vokaali sünnil. Kitsama suuhoiakuga vokaalid on ebamugavad laulda, avarama suuhoiakuga mugavamad. (Vokaalide rida nende hääldamise avarusastme järgi: *a*, *ä*, *õ*, *o*, *ö*, *e*, *u*, *ü*, *i*.) Üldiselt on kolm viimast vokaali kaunis ebamugavad. Aga ometi ei või me neid ka kõrgeil nootidel hüljata. Need annavad seal hästi lauldult sageli eriti toredaid ja iseloomulikke kunstilis-esteetilisi pinevusi. Nii nagu nad tekkis on vältimatud teatava mõiste karakteriseerimisel, nii on nad ka kõrgetel nootidel mõnikord otse vajalikud — ja neid peab ka seal hästi laulda oskama. Seejuures peaks ka enesestmõistetav olema, et seal *u* ei võigi kõlada nii vabalt ja laialt kui *a*. Kuid kõlata ta peab. Selleks tuleb aga ka *u*-d kõrgetel nootidel harjutada, ja päris tublisti.

Olles laulu (nii koori- kui ka soololaulu) teksti arendamisele laulu üldises kunstilises kujundamises väga kaaluva tähtsuse omistanud, püüdsin loetleda ka põhjanevaid võtteid teksti kultiveerimise töös. Loodan, et need märkmed aitavad meie laulu kunstilis-sisulist kujundamist edasi viia. Soovitan aga siinjuures koorijuhtidele ja lauljaile-solistidele laulu teksti kultiveerimisele palju suuremat tähelepanu pöörata, kui seda seni on tehtud.

Kordame veel selle raamatu alguses toodud lauset: „Laul on kahe kunsti — muusika ja poeesia ühendus“, see on: alles meloodia ja luulet tekst koos sünnitavad laulu! Laulu tekst aga on see, mis suurel määral aitab avastada laulus peituvat muusika hinge.

Tekst sugereerib meid laulu ettekande hingestamisele. Vaatamata ilusale häälematerjalile kooris või solistil, vaatamata ilusale meloodiale, puhtale intonatsioonile ja harmooniale jääb laul ikkagi tühjaks ja ametlikuks, väheköitvaks, kuivaks, kui me ei suuda teda hingestada. Laulu tekst aitab leida laulu hinge, sest tekst on ise osa sellest hingest ja südamest.

Meie paremais laulukoorides on teksti kultiveerimise töö juba suuri edusamme teinud. Seal suhtutakse küsimusse tõsiselt, sest kooride juh-

tideks on elukutselised muusikud. Kaunis algeline aga on veel olukord lauljatel-solistidel. Seal ei suhtuta sageli poeesia ilusse kaugeltki küllaldase tähelepanuga. Luulemuusika jääb sageli kuskile kaugemale, kostab kui läbi tiheda udu ainult aimatavalt. Seal rõhutatakse esmajoones kõlavat, jõulist tooni. Tekst on vaid silpide rida, mille abil seda tooni laiust saavutatakse.

Isegi mõni päris kõlava nimega laulja-solist lubab endale sellist toredust, et laulab vaid kahe suuhoiaku-võttega ja terve kontserdi vältel ei kuule me näiteks ühtegi *u*-häälikut. Selline laul tundub laagritööna. Laulja „pressib“, kuid musitseerimine puudub. Kui aga hakame luulesse suhtuma diskreetsemalt, tunneme kohe musitseerimise algeid.

Olen oma kauaaegses elukutselise koorijuhi töös sellesse küsimusse alati suhtunud suure hellusega ja pean seda üheks tähtsamaks, eluliseks küsimuseks nii koori- kui soololaulus. Olen tundnud, et see on üks mõjusamaid laulu hingestamise võtteid, millega pääseb kuulaja südamele üsna, üsna lähedale.

Coda.

1. Laula meloodia nii intonatsioonilt kui ka rütmiliselt täpselt!

Puhas intonatsioon on esimene ja ülim nõue laulus. Arenda seda pidevalt!

Ära luba laulus endale rütmilist lodevust ja lohakust, sest see on laulu rütmilise elutukse surm! Rütmiliselt tuim laul on vaid maitsetu jorutamine.

2. Jälgi hoolega helilooja poolt märgitud dünaamilisi, agoogilisi ja tempomärke ning püüa neid kindla distsipliiniga maksimaalselt täita! See on laulu nõtkuse ja hingestamise alus. *Forte* mõjub vaid siis hästi, kui sa ka *piano*'s meister oled. Ja just viimast dünaamika kraadi kasuta sagedamini, mitte aga ümberpöördu!

Lauldes ikka musitseeri, aga ära tee tükitööd ega braveeri!

3. Fraseeri reeglipäraselt! Selleks tööta välja täpsed ja ühtlasi õiged hingamiskohad ning täida neid alati rangelt! Lahenda hingamisküsimus alati õige fraseerimise, mitte aga laulmise mugavuse või juhusliku minnalaskmise seisukohast! Valekohas hingamine on õige fraseerimise seisukohast niisama suur viga kui meloodias või harmoonias valenootki.

4. Ära otsi tooni alt ülespoole kõõlult! See on diletantlik harjumus ja puhtale laulmisele kahjulik. Taba hüpe täpselt-puhtalt!

5. Ära laula meloodia käike ülalt alla määritud, *glissando*-taoliselt! See hale kõõrutusmaneer on täiesti ebakunstiline võte ja puhtale laulmisele vastuvõtmatu.

6. Enne laulu õppimist deklameeri laulu tekst läbi ja analüüsi raskemad kohad!

Lauldes häälda laulu tekst täiekölalaliselt kõigi tema häälikute kõlarikkusega, väldete vetruvusega, sõna-

sisuliselt õigesti ning sulata see nii rütmiliselt kui ka dünaamiliselt meloodiaga üheks tervikuks!

Armasta laulus luulet ja eesti keele ilu! Laula nii, et sa võiksid muistse rahvalauliku sõnadega lausuda: *Minu kurgust kukub kulda, alta hammaste hõbedat!*

Pea meeles: sa laulad oma emakeeles!

7. Ära rõhuta lauldes sõna kaugemaid silpe! See tundub hoolimatusena, rikub sõna ja selle nõtkust ning teeb laulu puiseks. Eesti keeles on sõnarõhk esimesel silbil. Seepärast laula esimesele silbile järgnevaid silpe ikka tagasihoidlikumalt!

Pea seda meeles: sa laulad oma emakeeles!

8. Laula eesti *portamento*'t vaid seal, kus sõna seda tingib, mitte aga mujal!

Pea seda ikka meeles: sa laulad oma emakeeles!

* * *

Meloodia, rütm, harmoonia, poeesia, tempo ja dünaamika-agoogika esteetiliselt ja vastava meeolelu kohaselt väljaarendatuina ja orgaaniliselt kokkusulatatuina annavad elava, hingestatud, kunstiliselt kujundatud täiusliku laulu. Niisugust laulu laulame erilise pinevusega, niisugust laulu kuulame erilise mõnu ja naudinguga ja me saame osa nendest suurtest kunstilistest rikkustest ja sügavustest, mida endas peidab hea, kunstiküps laul.

Koorijuhid, lauljad-solistid, püüdke väsimatult ideaalile lähemale!

Teksti hääldamise reži ja harjutusi.

Teksti hääldamise leppemärgid.

1. Kolmas välde on märgitud häälikute väljakirjutamise teel, näiteks: *uui-nus, samm-muma, võrr-suma, rass-ke* jne.
2. *Portamento* on märgitud lainelise joonega kolmanda välde silbi all, näit.: *kauu-ge, arm-sa, sünn-ge* jne.
3. Hääliku kokkutõmbe märk on \smile , hääliku laiendamise märk \frown vastava hääliku all, näit.: *tu-lele, võ-taks* jne.
4. Eelmist silpi sulgev *p, t, k* on märgitud *þ, ð, ķ*-ga näit.: *kaþ-pa, võð-ta, luķ-ku* jne.
5. Silpide peegeldus on märgitud lainelise joonega silbi keskel, näit.: *la~au-la~an, ka~ar-ga~an* jne.

Ei saa mitte vaiki olla

A. Haava

Eesti rahvaviis

p

Eii, saa mi-itt-te vaiik-ki o-moll-la, lau-lu - viii - si
 Vaiik-ki - mi - ne õ-leks va - te, sun-niks sü - da-ant

pp

lõp-peŕ-ta' Ta - han õ-oi - ge ta - sa la - auul - da,
 lõhh-ke - ma.

p

ta - sa ka - an - ne - elt he - lis - ta, ett eii si - innd, mu
 kõi - ge ka - all - lim, lau - lu - ga ma tü - lit - ta.

p

A - ga ku - uii torrm mi - nu ka - annd - lelt kos - tab sii - iis - ki

(2. pp)

p

kõrr - vu su - ull', siis sa i - se õ - led süü - di,

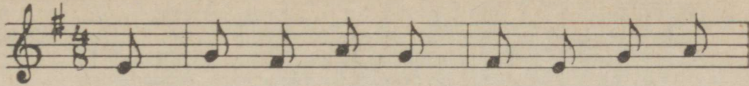
mf

miks nii a - ar - ma - as õ - led mu - ull'?

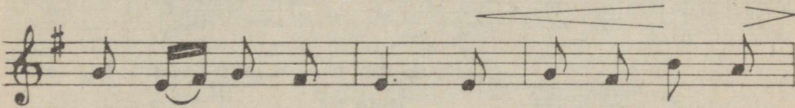
Meil aiaäärne tänavas

L. Koidula

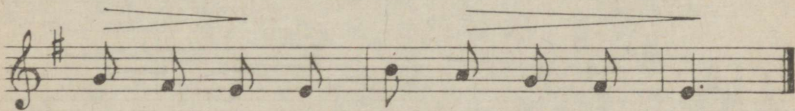
Eesti rahvaviis

1. Meil ai - a - äär-ne tä - na - vas, kui
2. Kuss e - ha - ni ma män-gi - sin küll
3. Kuii ü - le ai - a taht - sin siis ta
4. Aeeg tu - li. Maa ja me - re päääl sillm

1. ar - mas o - li seee, kuss kas - te - hei - nas
2. lil - le , ro - hu - ga , kust va - na - taaat käee
3. kommbe-el vaa - dat - ta. „Lapps, oot - ta,“ ütt - les
4. mönn - da se - let - taas; eii pool nii ar - mas

1. põl - vi - ni me lap - sed jook - si - me .
2. kõr - val minndtõii tupp - pa ma - ga - ma .
3. ta, „seee aeeg onn kiir' küll tu - le - ma.“
4. ol - nud säääl kuii kü - la - tä - na - väas.

f *dim. e rit. poco a poco* 3

i - mill - ma i - lu vass - tu ma .

Meno mosso

pp

Õmõits - va puuu all õhhtul is - tun , viii - bhin

viiim - se e - ha - ni , si - ni - liiil - lek - ke - si

rit.

tenero 7

Vaat - le - en , hoian küüll neiid hel - lam - as - ti .

Tempo I

p cresc.

f

Õmõh , mu õnn , mu siil - ma - te - ra , mi - nu

p

e - lu päälk - ke - ne , liil - ga hiy - ge -

f

tõõmm - ba - mi - ne te - er - vist

poco rit.

14

saa - dab siil - nu - le .

Metsateel

K. E. Sööt

A. Kapp

p

Ma kõn-ni in hi-li-sel õh-h-tul veel

ük-sin-damet-sa - tee-eel. Tuul ka-hi-seb puu-de

lamad-vuul ja le-hed lapp-ge-vad ee-eel. *p* Ma

kõn-ni in hi-li-sel õh-h-tul veel ük-sin-damet-sa-

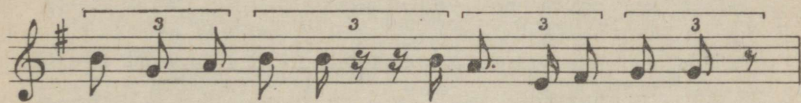
tee-eel. Ja kau-ge-le noo-ru-se raa-le veel

ta - ga-si mött - leb mu mee.....eel. Ma

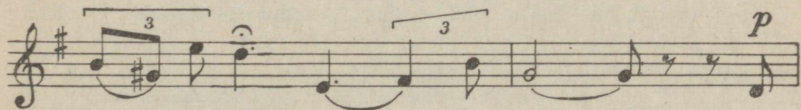
tunn-d-sin üht i-lu-sat nei-du ja sü-dant, miss pu - has ku-uui kulld, ja

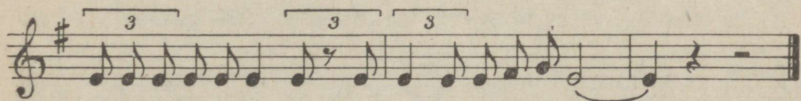
sä - ra - vaid sill - mi ja huu - li ma tunn-d-sin

ja ri-in-na see eestu-llid. Ja suurt ja sü-ga-vat õ-mõnn-ne tulld

a-mar-mas-tust tu-uhnd - sin ma — ja

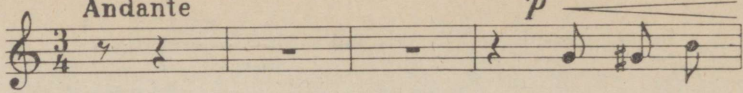
ill-ma ja i-ni-me-si ma tunn-d-sin vi-ma-ti ka. —

Sind armastan

Andersen

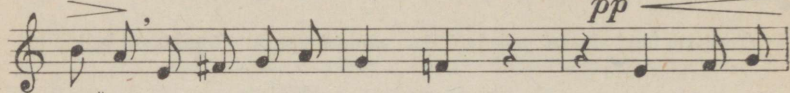
E. Grieg

Andante *P*

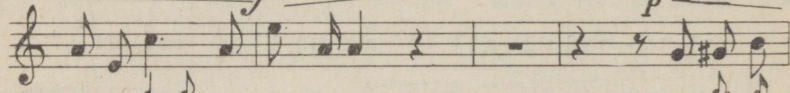
1. Sa mi-nu
2. Ma e-lan

pp

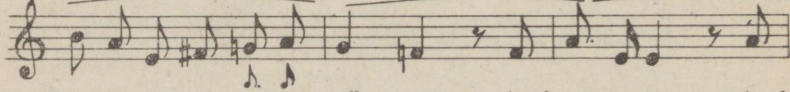
mõt-te, sa mu tä-he-vall-gus, sa mi-nu
sull-le, sa mu leiin ja looot-tus, vaiid si-nu

f *p*

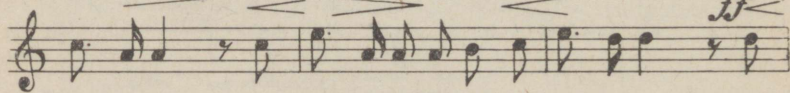
hiig-te-emmp-li pü-ha-dus. Ma sinnd nii
sil-mist õnn-ne ihh-kan ma! Ja küis ka

sempre cresc.

ar-mas-tan, mu lõpp ja all-gus, sinnd ar-mas-tan, sinnd
onn-gi tä-hit mei-e saaat-tus,

rit. *ff*

ar-mas-tan, sinnd ar-mas-tan ma nüüd ja ikk-ka veel sinnd

ar-mas-tan ma nüüd ja ikk-ka veel!

Muusikale

Schober

Fr. Schubert

1. Sa - pü - ha kunst, kuiil
2. Üks - ai - nus o - he ,

mitt-mel kumur - vamaal tun - nil töiid ra - hu ,
mama - gus la - au - lu - he - lin üks kannd - le

troo - oos - ti mi - nu hi - in - ge - le , kuis sü - üt - tit -
kama - ja , sõ - õ - num sü - da - meest mull' a - va - s

ta - sid mu põ - õ - es ta - a - va tu - le , minnd
ti - i - ihh - ti õ - õn - ne - ta - a - va uk - sed. Ohh

ka - and - sid pör - mu - kü - iit - kest ü - ü - less - se , minnd kannd - sid
ka - au - nis kunst, si - mind ta - a - nan se - el - le ee - eest , ohh kau - nis

põ - õr - must ü - less - se ,
kunst, sinnd ta - a - nan ma .

Lootslill

H. Heine

R. Schumann

p

Mu loot-tus-lil-lek-ke vääik-ke

peidab emd pääikse eesest. Tä väik-selt lan-get-tab õõõi-e ja

pp

oaoot-tu-seg u-ne-leb õõõöst. Lill õõ-de hä-ma-ras

õõõot-tab õ-ma a-arm-sa-mat, ku-uld-set küü-uid. Küü

lill-mubja lil-le-le löõi-dab ja suu-uid-leb õõõek-se süü-uid. Nüüd

loot-tus-lil-lek-ke õõõit-seb ja hõõ-gab ja u-ne-leb *p*

õõõõs, ja hõõis-kab ja pi-sa-raid va-lab õ-ma

pp rit.

a-ar-mu-õõõõn-nē ee-ees, õ-ma a-ar-mu-õõõõn-nē ee-ees.

Ühte laulu tahaks laulda

G. Suits

R. Päts

Võimsasti

1. Üühh-te lauu-lu ta-a-haks lauu-da , üühh-te-ai - nuk-

2. Ko-o-haks lä - bi rahh-va hiy-gest, tööu-seksmees-te

ke.est,miss kui vä-gev me-re - la.ai-ne ke.erkiks sü-da - me.est,miss kui

me.eel,löööksid välk-ku vai-mu-möö-gaad sunn-te töö-de tee.eel,löööksid

vä-gev me-re - la.ai-ne — vee.reks ü - le maaa, ko-haks

välk-ku vai-mu - möö-gaad ko-o-du-tae-va aamall jaa nii

lä - bi rahh-va hiy-gest hiig-la - i - ha - na , ko-haks

mõnn-da kuld-set tähh-te sä-raks ü - le - va.al, jaa nii

lä - bi rahh-va hiy-gest hiig-la - i - ha - na.

mõnn-da kuld-set tähh-te sä-raks ü - le - va.al.

Priiuse hommikul

M. Heiberg

K. Türrpila

p

Kuu-ta, vall-gu-sest i-me-list jutt-tu ves-tab

sü-ü-gav, sa-la-lik õõ. Tu-me-dast kau-gu-sest kos-tab kui

f *crese.* *ff*

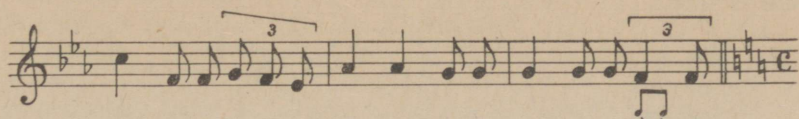
nutt-tu, sähh-vab sepp-pa-de sät-ten-dav tööõ, se

fff *p*

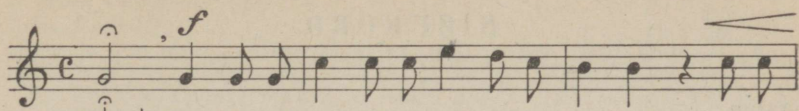
sepp-pa-de sät-ten-dav tööõ Taae-vas kiir-ga-vad kukk-kuvad

p

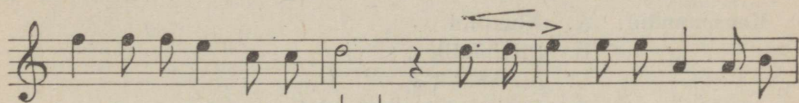
tä - hed, põh-ja - vall-gus nii pu - na-ne nä...äib. Tä - sa

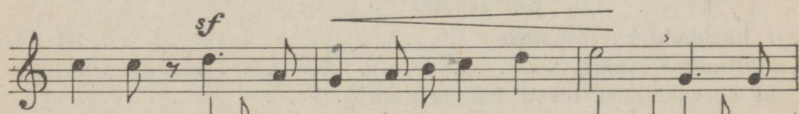
arrg-likkult hä-mar-us vall-vel ü-le uii-nu-va i-ill-ma

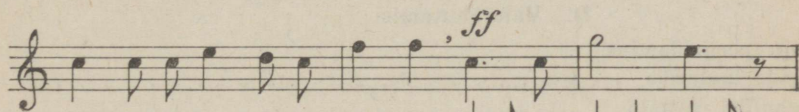
kää-äiib.Mä-ge-del hõi-sat-taks' i - me-list lu - gu, kos-tab

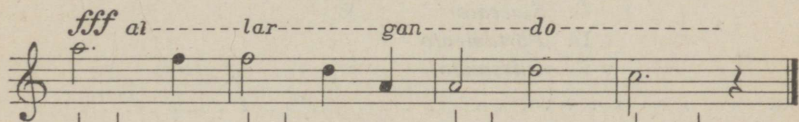
va-ba-nend vapp-gi-de hää-ääl: ärk-ka ü - les,sa uii - nu-nud

su - gu! Ho-om-mik all-ga-nud ill - ma peamal.Ä-ärk-ka

ü - les sa uii - nu-nud su - gu! Ho-om-mik, ho-om - mi-ik

al-lar-gan-do

ho-om - mik a-all-ga-nud i-ill - ma peamal.

SISUKORD.

	Lk.
Sissejuhatus	5
Sõnade välted	7
Sõnade rütm	12
Diktsioon	24
Konsonandid: A. Klusiilid	
B. Piluhäälik <i>h</i>	
C. Sisihäälik <i>s</i>	
D. Helilised konsonandid	
E. Palataalnasaal <i>ŋ</i>	
Vokaalid: A. Tagavokaalid	
B. Eesvokaalid	
Luuletusi hääldamisharjutusteks	38
Sõnade silbitamine laulus	42
Mõningaid korraldamisi teksti hääldamises	45
A. Hääliku kokkutõmbamine	
B. Hääliku laiendamine	
C. Liigseid häälikuid	
D. Valerõhutamisi	
Sõnakuju peegeldamine	51
Diftongide laulmine	66
Laulutehnilisi võtteid	73
A. <i>Legato</i>	
B. <i>Marcato</i>	
C. <i>Staccato</i>	
D. <i>Portamento</i>	
E. <i>Glissando</i>	
Lõppsõna	84
Coda	87
Teksti hääldamise režiid ja harjutusi	89

Režiinäited:

1. Ei saa mitte vaiki olla	<i>Eesti rahva viis</i>	90
2. Meil aiaäärne tänavas	" "	91
3. Sinilillekesed	<i>M. Saar</i>	92
4. Metsateel	<i>A. Kapp</i>	94
5. Sind armastan	<i>E. Grieg</i>	96
6. Muusikale	<i>Fr. Schubert</i>	97
7. Lootoslill	<i>R. Schumann</i>	98
8. Ühte laulu tahaks laulda	<i>R. Päts</i>	99
9. Priiuse hommikul	<i>K. Tärnu</i>	100

Kaanejoonise valmistanud V. Tomassov.

Vastutav toimetaja K. Leichter.

Keeleline toimetaja M. Kindlam.

Ladumisele antud 5. III 1947. Trükkimisele antud 19. II 1948. Paber 67:95 sm $\frac{1}{16}$.
Trükiarv 2200. Trükitähti trükipoognas 49056. Trükipoognaid 6,5. Arvutuspoog-
naid 7,9. MB-02349. Trükikoda „Hans Heidemann“, Tartu, Vallikraavi 4.

Tellimise nr. 785.

На эстонском языке.

Т. Веттик. Дикция при пении.

Rbl. 23.50

1701

35189

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00465171 9